

Försvarshögskolan

Från fältet till finrummet

Stora nordiska krigets påverkan på karriärutveckling och social rörlighet i den svenska officerskåren

Simon von Berlepsch

C-uppsats Militärhistoria HT 2024

Handledare: Peter Ericsson

Abstract (English)

This bachelor's thesis investigates the carolean officers during the Great Northern War from their careers as gathered in Adam Lewenhaupt's *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar*, using AI to create a database for quantitative analysis. Drawing on previous research and a theoretical premise of social mobility the study bridges the gap between research conducted on the period before the war and after the war, whilst expanding the breadth of the officers corps investigated in direct relation to it. By analyzing the impact of the Great Northern War on the career development and social mobility of the officers the study reinforces the knowledge of the war's accelerating and decelerating impact on these. It adds that the impact was uneven, with the effect in increased circulation of service and expansion especially creating new patterns of recruitment high up in the corps, linking this as compensation for lack of contacts and heritage with experience and capability.

Keywords: Social mobility, swedish officers corps, Great Northern War, AI

Abstrakt (Svenska)

Denna kandidatuppsats undersöker de karolinska officerarna under stora nordiska kriget utifrån deras karriärer samlade i Adam Lewenhaupts *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar*, genom användandet av AI för att skapa en databas för kvantitativ analys. Genom att nyttja tidigare forskares resultat och en teoretisk utgångspunkt om social rörlighet skapar studien en brygga mellan undersökningar som bedrivits på perioderna före kriget och efter kriget samtidigt som den utökar omfånget av officerskåren som undersökts med direkt koppling till kriget. Genom att analysera stora nordiska krigets påverkan på officerares karriärutveckling och sociala rörlighet förstärker studien bilden av krigets på dessa accelererande och decelererande effekt. Vidare påvisar den att denna effekt var ojämn, där ökad tjänstecirkulation och krigsmaktens expansion framförallt skapade nya rekryteringsmönster högt upp i den militära hierarkin vilket sammankopplas med kompensation för brist på kontakter och börd genom erfarenhet och kompetens.

Nyckelord: Social rörlighet, svenska officerskåren, stora nordiska kriget, AI

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
1.1. Bakgrund.....	3
1.2. Problemformulering.....	5
1.3. Syfte och frågeställningar.....	6
1.4. Tidigare forskning.....	7
1.4.1. Empiriskt relevant forskning.....	7
1.4.2. Övrig forskning.....	12
1.4.3. Forskningsläge.....	14
1.5. Social rörlighet – teoretiska utgångspunkter.....	15
2. Metod.....	17
2.1. Källmaterial.....	17
2.2. Databasens kategorisering.....	18
2.3. Kategorisering – diskussion och förtydligande.....	19
2.4. Ytterligare analyskategorier.....	21
2.5. AI som verktyg för sammanställning.....	22
2.6. Avgränsningar.....	23
2.7. Källkritik.....	24
3. Undersökning.....	26
3.1. Hur såg karriärutvecklingen för svenska officerare ut baserat på ålder, tjänstear och år mellan grader, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?.....	26
3.2. Vilken betydelse hade karriärväg för svenska officerares karriärutveckling och sociala rörlighet, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?.....	33
3.3. Vilken betydelse hade tjänstecirkulation, fångenskap och geografiskt ursprung för svenska officerares karriärutveckling och sociala rörlighet?.....	41
4. Avslutning.....	44
4.1. Resultatdiskussion och sammanfattning.....	44
4.2. Slutsats.....	47
4.3. Vidare forskning.....	48
5. Käll- och litteraturförteckning.....	50
5.1. Litteratur.....	50
5.2. Digitalt inhämtat material.....	51

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Mellan år 1400 och början på 1700-talet etablerade sig en ny typ av stater i Europa. Präglade av en starkt centralmakt med utbyggd byråkrati och enhetligare rättsväsende innebar de en effektivisering av möjligheten att omfördela överskottet från jordbruket, som var periodens främsta ekonomiska resurs, och utnyttja detta framförallt för krig. I takt med att centralmakten stärktes ökade också kungamaktens symboliska makt, vilket bland annat i Sverige tog uttrycket att social status allt närmare kom att knytas till ämbeten och hedersbetygelser i kungamaktens tjänst.¹

1672 sattes denna sociala ordning i Sverige för första gången i pränt då en rangtavla upprättades – en tabell där civila och militära ämbeten ordnades efter deras position i fråga om social status. Denna kom att uppdateras ett flertal gånger för att inkludera fler ämbeten och positioner och blev vägledande för hur olika strata i samhället förväntades interagera med varandra i gemensamma utrymmen.² Den styrde exempelvis hur placeringen skulle ske vid ett matbord, hur det skulle skålas vid en måltid, vilken typ av utsmyckning eller utstyrsel som var tillåten för en person eller var den förväntades sitta vid gudtjänst. Dyra böter var enligt lag förknippade både med att bryta mot rangordningen genom att behandla någon av högre rang felaktigt, men likväl med att behandla någon av lägre rang på ett otillbörligt sätt. Med andra ord förväntades samtliga efterleva den position i ett sammanhang som rangen tillskrev dem.³

Detta var en del av den utveckling som innebar att det i Sverige skapades ett nytt skikt inom samhället vars status i första hand kom från deras tjänst i statens namn, inte börd eller jordegendomar.⁴ Även om frälseståndet var privilegierat i fråga om dessa

---

¹ Fredrik Thisner, *Militärstatens arvegods: Officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720–1800*, (Uppsala: Historiska institutionen, 2007), s.17–18, 21–23; Björn Asker, *Officerarna och det svenska samhället, 1650–1700*, (Uppsala: Univ, 1983), s.150–151.

² Carl Fredrik Rothlieb, *Samling af kongl. författningar angående rang, af Carl Fr. Rothlieb. Andra tilökta och förbättrade uplagan*, (Stockholm: tryckt hos Carl Deleen, 1828), s.1–3.

³ Rothlieb, s.6–8; Gunnar Artéus, *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige* (Stockholm: Militärhistoriska förlaget, 1982), s.122–125, 389; Kaarlo Wirilander, *Officerskåren i Finland under 1700-talet*, (Stockholm: Natur o. kultur, 1964), s.109–110.

⁴ Wirilander, s.12, 143–144.

ämbeten räckte inte deras antal till för att fylla samtliga tjänster inom den under perioden expanderande svenska statsmakten.⁵ Det blev därför möjligt för andra grupper att etablera sig som ämbetsmän i statens tjänst, med adelskap som belöning för att inlemma dem i privilegiesystemet om de klättrade högt nog i hierarkin.⁶

Även om en liknande utveckling i fråga om statstjänarens status går att se i många europeiska länder som genomgick samma omvandling från feodala stater till maktstater syns militären i Sverige ha haft en särskilt utpräglad position.⁷ Statusen för militära ämbeten var generellt sett högre än jämförliga ämbeten inom det civila och höga positioner inom krigsmakten lättare att uppnå. Vägen till att förändra sin sociala status var därför som kortast i en militär karriär och som mest tillgänglig både för de som tillhörde samhällets övre och lägre skikt.⁸ Sådan var situationen i Sverige på slutet av 1600-talet.⁹

I februari år 1700 gick sachsiska trupper in i det svenska Livland och inledde en belägring av staden Riga. Strax därefter gick danska trupper in i Holstein, Sveriges allierade, och senare under året föll en rysk armé in i Ingermanland. Detta var början på stora nordiska kriget som skulle komma att pågå i 21 år, skörda hundratusentals människoliv och fullständigt omdefiniera den svenska statens utbredning och status i relation till grannländerna runt Östersjön.¹⁰

Kriget inleddes för svensk del med stora framgångar, Danmark besegrades tidigt och svenskarna vann en stor seger vid Narva följt av ett lyckat fälttåg mot Sachsen-Polen. Då den svenska huvudarmén drog in i Ryssland och sedermera mötte sin undergång vid Poltava år 1709 vände vindarna.¹¹ Den svenska krigsmakten pressades tillbaka medan fiender hopade sig och den svenska kungen befann sig i Bender. Efter dennes återkomst till Sverige gjorde staten en ytterligare kraftansträngning och genomförde

---

⁵ Sten Carlsson, *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865* (Lund: Gleerup, 1973), s.333–334; Thisner, s.21–22; Asker, s.39–40.

⁶ Carlsson, s.53, 233, 236, 334–334, 342.

⁷ Thisner, s.19–20, 23, 27–30; Artéus, s.380.

⁸ Wirilander, s.162–163; Artéus, s.311–312.

⁹ Carlsson, s.82; Artéus, s.381.

¹⁰ Lars Ericson, *Svenska knektar – indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*, (Stockholm: Historiska media, 1995), s.74–75; Lars-Eric Höglund och Åke Sallnäs, *Stora nordiska kriget 1700–1721 – fanor och uniformer*, (Karlstad: Acedia Press, 2000), s.8–9.

¹¹ Ericson, s.75–78.

två fälttåg mot Norge som båda misslyckades. Det senare av dessa ledde till Karl XII:s död vid Fredrikshall.¹² Från 1719 till 1721 förhandlades ett antal freder fram med de fientliga makterna vilka ledde till stora landavträdelser för Sverige i Tyskland och på östra sidan av Östersjön. Krigsslutet innebar att Ryssland etablerade sig som dominant i Östersjöområdet och att den svenska stormaktstiden var bruten.¹³

Förutom att förändra Sveriges utrikespolitiska utsikter innebar stora nordiska kriget också enorma påfrestningar för det svenska samhället, inte minst dess officerskår. Under krigsåren pressades indelningsverket och statskassan till det yttersta för att skrapa fram ytterligare manskap både för att ersätta förluster och för att sätta upp helt nya regementen. Behovet av officerare ökade både som ett resultat av kriget och striderna och som ett resultat av den krigstida arméns utökade storlek.¹⁴ Det ökade behovet ledde till att vanliga rekryteringsunderlag inte räckte till för att fylla luckorna, och att möjligheterna att klättra upp i den sociala hierarkin genom en militär karriär kom att förändras.¹⁵ Det är hur dessa möjligheter inom den svenska officerskåren kom att påverkas av kriget som denna undersökning kommer att behandla.

1.2. Problemformulering

Den svenska officerskåren under och efter stormaktstiden är en väl undersökt yrkesgrupp. Ett stort antal forskare har gett sig i kast med att titta på hur gruppen varit socialt sammansatt, hur dess ekonomiska förutsättningar och rekryteringsmönster har förändrats över tid och hur relationen mellan fräse och ofräse inom dess led utvecklats. Att den är väl undersökt innebär dock inte att vi vet allt som står att veta om den, framförallt inte vad gäller just stora nordiska kriget.

Stora nordiska kriget utgör en naturlig brytpunkt i forskningen. Denna för det svenska samhället omvälvande händelse har ett tydligt före och efter, varför många undersökningar väljer att antingen avsluta vid dess början eller ta vid vid dess slut. Själva krigsåren och hur officerskåren påverkades av kriget har däremot inte

---

¹² Ericson, s.80–81.

¹³ Höglund och Sallnäs, s.8-9; Wirilander, s.11.

¹⁴ Ericson, s.78–85.

¹⁵ Ericson, s.111–112; Carlsson, s.84–87, 111.

undersökts genomgripande med hjälp av kvantitativa metoder. Mycket forskning med hjälp av andra metoder har berört krigsåren, men inte i relation till officerskårens förändrade förutsättningar och möjligheter.

Hur karriärerna för officerare såg ut och hur dessa påverkades av stora nordiska kriget är därför intressant att undersöka både för att öka förståelsen för hur officerskåren fungerade som instrument för samhällets sociala rörlighet under tidigmodern tid och för att bidra till att skapa en brygga mellan den forskning som avslutas då stora nordiska kriget börjar och den forskning som tar vid där det slutar.

1.3. Syfte och frågeställningar

Denna undersökning syftar till att vidga kunskapen om de svenska officerarnas karriärutveckling under stora nordiska kriget och vilken påverkan stora nordiska kriget hade på gruppens sociala rörlighet. Detta kommer att göras med hjälp av Adam Lewenhaupts *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar*, i vilken författaren sammanställt karriärerna för ungefär 20 000 officerare som gjorde tjänst någon gång under stora nordiska kriget.¹⁶ Materialet kommer att undersökas för att se hur karriärutvecklingen förändrats över tid och påverkats av stora nordiska kriget i fråga om ålder, tjänstear och år mellan grader. Dessa variabler kan användas för att förstå hur rekryteringsunderlag och kvalifikationer förändrades i och med kriget, och därmed vilken inverkan kriget hade på möjligheterna att klättra i den militära hierarkin. Utöver detta kommer karriärväg, tjänstecirkulation, geografiskt ursprung och fångenskap att undersökas som faktorer i karriärutvecklingen och den sociala rörligheten för officerare. Resultaten kommer därefter att tolkas utifrån tidigare forskares resultat och en från forskningen sammansatt teori om social rörlighet.

Den övergripande frågeställningen för undersökningen är:

Vilken påverkan hade stora nordiska kriget på den svenska officerskårens karriärutveckling och sociala rörlighet?

---

¹⁶ Adam Lewenhaupt, *Karl XII:s officerare. D. 1, A–K : biografiska anteckningar* (Lund: Ekstrand, 1977).

För att besvara denna övergripande frågeställning kommer tre operationaliserande frågor att behandlas för att belysa olika aspekter av officerarnas karriärutveckling och sociala rörlighet under perioden. Dessa är:

Hur såg karriärutvecklingen för svenska officerare ut baserat på ålder, tjänstear och år mellan grader, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?

Vilken betydelse hade karriärväg för svenska officerares karriärutveckling och sociala rörlighet, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?

Vilken betydelse hade tjänstecirkulation, fångenskap och geografiskt ursprung för svenska officerares karriärutveckling och sociala rörlighet?

1.4. Tidigare forskning

Ett stort antal forskare har på olika sätt undersökt officerskåren under perioder som sträcker sig från 1600-talet och en bit in på 1800-talet. Dessa kommer här att delas in i två kategorier – Empiriskt relevant forskning och Övrig forskning. Den första av dessa kategorier berör framförallt kvantitativa undersökningar som på olika sätt behandlat officerskåren. Den andra kategorin handlar i första hand om kvalitativa undersökningar som bedrivits med officerskåren som underlag.

1.4.1. Empiriskt relevant forskning

Björn Askers *Officerarna och det svenska samhället, 1650–1700* har som utgångspunkt att med hjälp av kvantitativa metoder analysera hur väl teorin om eliternas fall stämmer in på förändringarna i den svenska officerskåren under perioden 1650–1700. Denna teori menar att ett samhälle dominerat av ett fåtal släkter med stort jordinnehav vid centraliseringen och effektiviseringen av samhället för att öka produktionen från detta innehav kommer ge upphov till en ny klass av tjänstemän. Dessa kommer att börja konkurrera om samhällets resurser, varför den ursprungliga

eliten ersätts eller späds ut och blir större.¹⁷ För att pröva teorin tittar Asker bland annat på hur officerskårens sociala ursprung, utbildningsnivå och karriärutveckling förändrades under perioden.¹⁸

Vad gäller socialt ursprung visar undersökningen av officerskåren att den mot slutet av 1700-talet började bli en alltmer heterogen grupp sett till relationen mellan frälse och ofrälse – de ofrälse trängdes tillbaka från högre officerspositioner och förpassades till att till största del innehade lägre positioner i hierarkin. Däremot förändrades sammansättningen i fråga om vilka delar av frälseståndet som utgjorde officerskåren – nyadelns framfart och de äldre ätternas tillbakagång inom högre positioner mot slutet av undersökningsperioden lyfts fram.¹⁹ Samtidigt syns ökade kompetenskrav leda till att mer utbildning och erfarenhet krävs generellt i officerskåren för högre befälspositioner, varför karriärerna har vitt skilda längd mot slutet av perioden än i dess inledning.²⁰

I fråga om denna karriärutveckling tittar undersökningen på hur många år olika grupperingar inom officerskåren såsom aristokratin, nyadeln och ofrälse spenderade i olika officersgrader, för att analysera om karriärlängderna mellan grupperna påverkades under perioden. En av slutsatserna i denna del av undersökningen är att det i första hand var socialt kapital, snarare än anor i sig, som avgjorde hur snabbt och hur högt en officerare kunde stiga i graderna.²¹ Detta är intressant då det målar en bild av att det är en form av social reproduktion som i första hand styrt vilka som haft tillträde till att klättra i hierarkin, snarare än fasta regler och ramar, vilket kan tänkas innebära större möjligheter för hastigt förändrade förutsättningar vid stora samhällsomvälvande händelser.

Askers undersökning avslutas år 1700, då stora nordiska kriget bryter ut. Två verk som tar avstamp vid stora nordiska krigets slut är Fredrik Thisners *Militärstatens arvegods* och Kaarlo Wirilanders *Officerskåren i Finland under 1700-talet*. Den förra undersöker utifrån en databas uppbyggd av regementen i Sverige och Danmark-Norge

---

¹⁷ Asker, s.4–6.

¹⁸ Asker, s.39–41.

¹⁹ Asker, s.79–80.

²⁰ Asker, s.98–102.

²¹ Asker, s.102–104.

utvecklingen i officerskåren i dessa länder i ett jämförande perspektiv mellan år 1720 och 1800.²² Den senare tittar på indelta officerare i Finland under samma period.²³ Fyra teman bör lyftas fram ur dessa två undersökningar.

Det första är vikten av patron-klient-systemet för officerskårens sociala reproduktion under perioden, ett system där möjligheterna att klättra uppåt i hierarkin till stor del berodde på vilka kontakter och släktingar som fanns till hands för att hjälpa en på vägen, vilket ligger i linje med Askers upptäckter. Detta säkerställde att officerskåren under större delen av 1700-talet var en relativt homogen grupp, där samma familjer återkommande fyllde posterna.²⁴ Det andra temat är att ett förändrat rekryteringsmönster inträdde mot slutet av 1700-talet, där nya familjer började tillströmma till officerskåren. Både Thisner och Wirilander beskriver detta som social rörlighet i horisontell riktning, där nya släkter började införskaffa officersämbeten som låg i paritet med den sociala status de redan innehade.²⁵

Det tredje temat är Thisners tolkning av orsakerna bakom detta förändrade rekryteringsmönster – att det ökade välståndet under slutet av 1700-talet möjliggjorde social konsumtion av ämbeten. I ståndssamhället var ämbeten och den status en plats i rangordningen medförde ett av få sätt att omsätta ekonomiskt kapital i socialt kapital. Detta påvisas av Thisner genom att analysera de under perioden ökande kostnaderna det innebar att tillträda ett ämbete, den minskande del som lönen utgjorde för en ämbetsinnehavares ekonomi och det faktum att det i första hand var redan förmögna personer som tog kliv upp genom eller in i hierarkin.²⁶

Det sista temat är hur officerskårens sociala rörlighet framkommer i Wirilanders undersökning, och hur denna rörlighet påverkas av krig respektive fred. Ståndssamhällets rangordning beskrivs där som en social trappa eller pyramid med rörlighet och trängsel uppåt, och ett normaltillstånd går att tyda där stegen är smala och rätt anor eller kontakter krävs för att ta sig uppåt i hierarkin. I krigstid ökar tjänstecirkulationen genom dödsfall, befordringar och avsked, vilket får stegen i

---

²² Thisner, s.37–38.

²³ Wirilander, s.9–10.

²⁴ Thisner, 305–307, 316–317; Wirilander, s.96–98, 113, 130–131 164, 167–168.

²⁵ Thisner, s.208–210, 228–229, 317–320; Wirilander, s.121–122, 125–127, 134.

²⁶ Thisner, s.162–163, 313–317, 321–323.

trappan att breddas då de grupper som vanligtvis fyller luckorna saknar numerär nog att göra det. När så fred åter infinner sig och behovet av officerare minskar uppstår en mättnad i officerskåren då antalet befattningar understiger antalet kandidater och trängseln ökar på nytt. Krig blev på den vägen en möjlighet för personer längre ned i den sociala hierarkin att klättra uppåt.²⁷

Bilden av rekryteringsmönstrens förändring och krigets inverkan på den sociala rörligheten syns även i äldre verk, som Gunnar Artéus *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*.²⁸ Undersökningen kartlägger militariseringsgraden i Sverige under frihetstiden genom att undersöka och jämföra de militära och civila ämbetenas ekonomiska och sociala status mellan 1721 och 1809. Den analyserar även relevanta riksdagsdiskussioner under perioden.²⁹ Bland slutsatserna syns att Sverige går att tolka som en militariserad stat utifrån den status som militära ämbeten erhöll inom ramen för staten. Artéus beskriver en värdehierarki med samhällsformande verkningar där militära intressen och ideal sattes i första rummet, inte minst då officersämbeten utifrån rangordningen placerades så högt upp att det garanterade en stor andel av dessa tillträde till andra ämbeten med viktiga samhällsfunktioner.³⁰

Dessa fyra verk ger med liknande medel en bild av utvecklingen inom den svenska officerskåren från 1650–1700 och från 1719 till början av 1800-talet. En undersökning som bör läggas till dessa är Sten Carlssons *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865* som tittar närmare på det svenska samhällets övergång från ståndssamhälle till klassamhälle. Detta görs genom att utifrån bland annat numerär, egendomar och sociala förbindelser inom adeln och ofrälse analysera förändringar inom dessa grupper under perioden. En av hans slutsatser är att stora nordiska kriget innebar en uppluckring av de skiljelinjer som vanligtvis fanns inom officerskåren. Ofrälse hade i normalfallet svårare eller kunde inte alls klättra till högre grader som officerare, men det stora nordiska kriget innebar en förändring där en större andel av denna grupp började ta plats högre upp i hierarkin.³¹ Han påvisar även att denna utjämning sedan snabbt rullades tillbaka genom två processer. Den första av

---

²⁷ Wirilander, s.111, 115–116, 129, 162–165, 173, 185, 199–202, 230–231.

²⁸ Artéus, s.246–247, 288, 298–299.

²⁹ Artéus, s.11, 19–20, 23–24.

³⁰ Artéus, s.380–381, 385.

³¹ Carlsson, s.13–14, 24, 85–86.

dessa var nyadlingar, att ofrälse som tagit sig till höga grader helt enkelt adlades för att bli en del av frälseståndet. Den andra är reduktionen av arméns storlek, där samhällets strukturer innebar att adliga officerare prioriterades för att få behålla sina tjänster.³²

Undersökningens fokus ligger på att beskriva den långa uppluckringen av ståndssamhället, men tar avstamp i stora nordiska kriget och beskriver detta som den första akten i ståndssamhällets upplösning. Även om denna utjämning mellan stånden därefter åtstramas konstaterar Carlsson att de processer stora nordiska kriget förde med sig icke desto mindre hade påverkan på utvecklingen under resten av perioden. I ett vidare perspektiv kopplar han krigets ståndsnivellering till en generell process där ståndssamhället och privilegiesystemet luckras upp av defensiv utrikespolitik, medan expansiv utrikespolitik har en positiv inverkan på ståndssamhällets vitalitet.³³ Således blir processen för det svenska ståndssamhällets övergång till ett klassamhälle inte bara beskriven i undersökningen, utan även sammanlänkad med Sveriges omvandling från expansiv stormakt till småstat.

Slutligen görs i Roger Kvists artikel *Befälsrekrytering vid Dalregementet under tidigmodern tid* en djupgående undersökning av hur befälsrekryteringen till just Dalregementet förändrades från 1661–1809.³⁴ Resultaten står i samklang med Asker, Wirilander och Thisner vad gäller kontakternas vikt för karriären som officer under perioden före stora nordiska kriget och den sociala konsumtionen vid 1700-talets slut.³⁵ Även här syns tecken på att ökade kompetenskrav gav nya former till hur karriären tedde sig för högre officerare mot slutet av 1600-talet, även om dessa fortsatt i första hand kom från frälset.³⁶

I fråga om stora nordiska kriget ser Kvist periodvis förändrade mönster i befälsrekryteringen framförallt innan slaget vid Poltava 1709 och efter belägringen av Tönningen 1713. Innan Poltava sker en förskjutning där fler nya officerare kommer ur

---

³² Carlsson, s.87, 91, 239, 346.

³³ Carlsson, s.85, 335–337.

³⁴ Roger Kvist, *Befälsrekryteringen till Dalregementet under tidigmodern tid – Officerares och underofficerares karriärvägar, sociala ursprung och horisontella rörlighet 1661–1809*, (Historikermötet i Lund, 2008), s.1, 3, 34.

³⁵ Kvist, s.35, 44–45.

³⁶ Kvist, s.36.

lägre sociala skikt, något som sammanlänkas med dels ytterligare ökade kompetenskrav i krigstid och att det finns många yrkeskunniga underofficerare med lång erfarenhet.³⁷ Efter Tönningen sker en återetablering av adeln och andra högre samhällsskikt inom Dalregementets officerskår.³⁸ Detta kan tolkas som ett resultat av att hög kompetens och erfarenhet, som tidigare tillåtit officerare och underofficerare av andra sociala ursprung att konkurrera om befälsposterna, nu var en bristvara, varför gamla strukturer såsom kontakter och börd åter blev vägledande. Detta fortsätter sedan under frihetstiden då högre sociala skikt fortsätter att dominera officersbeställningarna.³⁹

1.4.2. Övrig forskning

Utöver forskning där statistik och siffror utgör grunden för analys finns det flera undersökningar som behandlar stora nordiska kriget eller officerskåren med andra metoder och perspektiv. AnnaSara Hammar använder i *Mellan kaos och kontroll* mikrohistorisk metod och en operationalisering av Foucaults teorier om maktrelationer för att undersöka hur hierarkier, disciplin och status fungerade i den svenska flottan mellan 1670 och 1716.⁴⁰ Undersökningen visar på att rang bara var en av flera faktorer som styrde hur maktrelationerna mellan officerare, underofficerare och indelta båtsmän såg ut i flottan under perioden – även civilstatus, ålder och duglighet var viktiga faktorer för hur det sociala samspelet såg ut.⁴¹ Där syns även hur våldsutövning var en viktig del i att underbygga denna maktrelation – både våldsmonopolet officerare innehade gentemot sina underlydande och förekomsten av hastiga våldsuttryck i relationen mellan soldater ges utrymme.⁴² Hammar pekar även på att ett duglighetsideal inträdde för flottans officerskår efter misslyckandena i skånska kriget, vilket påverkade karriärvägarna och kårens sociala sammansättning efterföljande år.⁴³

---

³⁷ Kvist, s.36–37.

³⁸ Kvist, s.37–38, 43.

³⁹ Kvist, s.17, 42, 44–45.

⁴⁰ AnnaSara Hammar, *Mellan kaos och kontroll – social ordning i svenska flottan 1670–1716*, (Lund: Nordic Academic Press, 2014), s.11, 15–17.

⁴¹ Hammar, s.263–264.

⁴² Hammar, s.131–133.

⁴³ Hammar, s.111–113.

En artikel som angränsar till dessa teman är Ville Sarkamos *Honour, Masculinity and Corporality in the Officer Corps of Early Eighteenth Century Sweden*. I denna artikel undersöker Sarkamo genom framförallt inskickade anspråk på officersposter då det stora nordiska kriget tog slut hur heder och maskulinitet tog sig uttryck i den karolinska armén.⁴⁴ Liksom i Hammars undersökning lyfts våldsutövningen fram som en viktig del i att både få och bibehålla ära, gentemot fiender likväl som inom den egna armén.⁴⁵ Vidare syns motiveringarna för att få fortsatt militärtjänstgöring efter kriget, då arméns storlek minskade kraftigt och statens resurser var knappa, kretsas kring år givna och skador erhållna i statens tjänst, liksom duglighet att fortsätta tjäna.⁴⁶ Överlag menar Sarkamo att de starka idealen som var kopplade till militären innebar möjligheter för soldater att efter kriget hävda sig och försöka försvara sin position inom armén när många avskedades och att även om patron-klient-systemet spelade en stor roll kring vilka som erhöll poster så gav denna tankevärld åtminstone viss hävstång för soldater även utan mäktiga vänner.⁴⁷

En sista undersökning av intresse för sammanhanget är *Coping with peace after a debacle* av Petri Karonen. I den tittar Karonen närmare på hur övergången från krig till fred gick till för den svenska staten efter stora nordiska kriget genom att granska anteckningar från riksrådet samt brevväxling mellan kungen, riksrådet och samhällsviktiga aktörer.⁴⁸ Ett av slutresultaten som ter sig särskilt intressant rör hur fördelningen av kompensation såg ut vid demobiliseringen av den svenska armén. Här menas att staten utan vidare bekymmer kunde ignorera anspråken på kompensation för soldater som hade utmärkt sig under kriget, vilket talar emot Sarkamos slutsats om möjligheten att hävda sig utifrån arméns ideal. Vidare pekar Karonen ut att de hedersbetygelser som tilldelades efter kriget, exempelvis adelskap, generellt sett skedde utan någon form av belöning i antingen land eller pengar, vilket hade varit normen i tidigare krig. Istället var det framförallt ämbetsinnehav som var

---

⁴⁴ Ville Sarkamo, 'Honour, masculinity and corporality in the officer corps of early eighteenth-century Sweden', *Sjuttonhundratalet*, (Uppsala: Sällskapet för 1700-talsstudier, 2010), s.32–49.

⁴⁵ Sarkamo, s.36–37.

⁴⁶ Sarkamo, s.30–41.

⁴⁷ Sarkamo, s.43–44.

⁴⁸ Petri Karonen, 'Coping with peace after a debacle: The crisis of the transition to peace after the Great Northern War (1700-1721)', s.1–2.

eftertraktade, vilket bör ha spelat in i den konkurrens som kom att präglade dessa under 1700-talet.⁴⁹

1.4.3. Forskningsläge

Sammantaget framträder en tydlig bild över hur officerskåren utvecklats under 1600- och 1700-talet. Från 1650-talet ökar kompetenskraven som ställs på en officerare, vilket får som resultat att karriärutvecklingen för dessa kommer att förlängas och antalet tjänsteår för nya befordringar ökar. Däremot innebär det inte en social utjämning mellan frälse och ofrälse – istället ökar kraven på de frälse som alltmer kommer att dominera de högre befälsposterna.

Med stora nordiska kriget skedde en förskjutning av rekryteringsmönstren då kompetens fortsatt stod högt i kurs men det andelen frälse med denna kompetens var lågt. Personer som vanligtvis stod utanför rekryteringsunderlaget för posterna fick därför möjlighet att klättra i graderna. Efter Poltava fanns få med nödvändig kompetens att lyfta fram, varför börd och kontaktnät återigen blev avgörande för karriärens utveckling. Detta mönster fortsätter sedan in i frihetstiden efter krigets slut. Arméns storlek reduceras och de som tagit sig högt upp i graderna utan börd adlas för att inlemmas i den frälse gruppen medan samhällets strukturer innebär att de som saknar kontaktnät i första hand är de som får lämna tjänst i militären.

Officerskåren fortsätter därefter att vara relativt homogen fram till dess att den vid slutet av 1700-talet åter visar på förändrade rekryteringsmönster då möjligheten att omsätta kapital i social status innebär att nya grupper börjar söka sig till den militära banan. Däremot rör sig detta framförallt om social rörlighet i horisontell snarare än vertikal riktning. Vidare talar såväl Hammars som Sarkamos resultat för att kompetens och duglighet var en del av det sociala samspelet bland officerare, och i förlängningen troligen rekryteringen, medan Karonen menar att dessa värden inte nödvändigtvis var i spel vid demobiliseringen efter stora nordiska kriget.

---

⁴⁹ Karonen, s.7–9.

Utifrån detta omfång av litteraturen är det klarlagt att mycket kunskap existerar om officerskåren under hela den berörda perioden, men likväl finns fortfarande aspekter att utforska. Framförallt saknas det studier med stort omfång kring officerares karriärutveckling och sociala rörlighet under stora nordiska kriget. Kvists artikel som berör detta gör det utifrån endast ett regemente. Övriga undersökningar under perioden har antingen begränsat omfång eller analyserar andra aspekter av officerskåren. Det tycks därför finnas utrymme att vidga kunskapen på detta område genom att studera stora nordiska krigets inverkan på officerskåren och att studera officerskåren utifrån ett bredare underlag.

1.5. Social rörlighet – teoretiska utgångspunkter

Den teoretiska utgångspunkten för uppsatsen är social rörlighet och hur denna påverkas av krig och utgår i första hand från tankar som förs fram i Kaarlo Wirilanders Officerskåren i Finland under 1700-talet och kompletteras med resultat från Sten Carlssons och Fredrik Thisners undersökningar.

Social rörlighet kommer här att förstås som en människas möjlighet att förändra sin sociala status eller plats i samhället i relation till andra, och kommer att ses framförallt i relation till officerskåren. Detta kan ske både vertikalt och horisontellt inom ramarna för samhällshierarkin. Vertikal rörlighet kan vara bondesonen som genom officerskåren stiger till graden kapten. Horisontell rörlighet är istället prästsonen som genom armén får ett ämbete som motsvarar prästyrket i social status. Vertikal rörlighet handlar i sammanhanget om att utöka eller förlora sin sociala status och inta en högre eller lägre plats i samhället medan horisontell rörlighet handlar om att omsätta sin nuvarande status till en likvärdig position någon annanstans i samhället.

Wirilander beskriver fenomenet i relation till 1700-talets svenska samhälle som en pyramid eller trappa med ständig trängsel uppåt. Officerskåren utgör för individen en av de bredaste trapporna med flest möjligheter till avancemang, men likväl är även denna väg smal och rätt kontakter eller anor krävs i normalfallet för att ta steg upp för den.⁵⁰ I krigstid menar han att denna trappa breddas då den ökade tjänstecirkulationen

---

⁵⁰ Carlsson, s.238; Wirilander, s.111.

innebär att de grupper i samhället som vanligtvis fyller trappstegen inte har möjlighet att göra detta, varför nya grupper får möjlighet till avancemang inom hierarkin.⁵¹

När fredstid åter infinner sig innebär samhällets strukturer att trappan rör sig tillbaka mot ett normaltillstånd, som utifrån den tidigare forskningen för det svenska samhället innebär att adeln har företräde för de högre posterna och de från andra sociala strata sitter fast bland de lägre. Utöver detta beskriver Wirilander att denna återgång till fred, i sammanhanget beskrivet freden efter stora nordiska kriget, innebär en mättnad i officerskåren då arméns storlek reduceras och antalet meriterade officerare är större än antalet positioner inom armén, varför möjligheten att klättra blir än mer begränsad just efter ett krig.⁵²

Samma mättnad syns det spår av i Thisners undersökning.⁵³ Vidare märks där att den sociala status som var förknippad med ett officersämbete var ett starkt incitament för att innehade det. Under 1700-talet kommer han fram till att den ekonomiska vinningen med att erhålla en grad som officer urholkades stegvis för att till slut inte längre framstå som ett incitament alls.⁵⁴ Utifrån detta går det att förstå att det under den period undersökningen täcker bör ha funnits såväl ett ekonomiskt incitament som ett socialt för att klättra längs samhällspyramiden, där det sociala helt kommer att överta poängen med att innehade ett ämbete.

Vidare läggs Carlssons slutsatser om ståndssamhällets utveckling i relation till krigföring till detta. Han beskriver att den defensiva krigföring som Sverige förde från 1700-talet och framåt, med landavträdelser som vanlig följd, innebar en stegvis krympande rymd för ståndssamhället att fylla, varför privilegiesystemet påverkades negativt under denna period. Han sätter detta i relation till Sveriges expansiva krigföring under 1500- och 1600-talen, då ståndssamhället istället utökades och berikades som ett resultat av inlemmandet av nya territorier.⁵⁵

---

⁵¹ Wirilander, s.114–117, s128–129.

⁵² Wirilander, s.150–152, 190–191, 236–237.

⁵³ Thisner, s.216–217.

⁵⁴ Thisner 317, 321.

⁵⁵ Carlsson, s.333–337, 370–371.

Sammantaget tycks social rörlighet utgöras av såväl konkreta som abstrakta faktorer. Till de konkreta hör tjänstecirkulation, som exempelvis en expanderande eller krympande statsmakt. Till de abstrakta hör människors uppfattning om både vikten av social status och de kvalifikationer ett ämbete förväntas föra med sig. Utifrån litteraturen uppnår denna rörlighet i fredstid ett normaltillstånd med jämn men trög rörelse. I krigstid leder ökad tjänstecirkulation till att rörligheten förstärks, för att sedan stoppas eller bromsas kraftigt om kriget förloras. Dessa teoretiska utgångspunkter kommer att bidra till analysen av materialet och hur resultaten ska tolkas i relation till forskningsfrågorna. De kan även bidra till att sätta resultaten i ett större perspektiv för att göra det jämförbart med andra tider och statsbildningar.

2. Metod

För att besvara forskningsfrågorna har en databas skapats utifrån de biografiska anteckningarna i *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar*. Utgångspunkten har varit att bygga ett brett underlag för analys där så många olika datapunkter som möjligt kan ligga till grund för undersökningen. Inom ramen för undersökningen har dock tiden inte funnits för att kunna medta samtlig information som finns antecknad om officerarna varför vissa avgränsningar behövs göras i fråga om kategorisering vilket framgår nedan. Den databas som tagits fram på detta sätt har sedan använts för att genomföra beräkningar utifrån ett antal olika perspektiv på officerskåren för att belysa hur karriärutveckling och social rörlighet för officerare påverkades av stora nordiska kriget.

2.1. Källmaterial

Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar är en sammanställning gjord av Adam Lewenhaupt med biografiska och genealogiska data om ungefär 20 000 officerare som tjänade i den svenska armén någon gång under stora nordiska kriget. Materialet innehåller en mängd olika möjliga datapunkter, såsom födelseår, födelseort, härkomst, dödsår och utmärkelser, men framförallt innehåller den information om officersgrader individer uppnått, det år de uppnådde graden och det

förband de uppnådde graden vid. Materialet är sammanställt av Lewenhaupt utifrån ett stort antal källor, däribland ättartavlor och ett flertal källor både från riksarkivet och krigsarkivet.⁵⁶

Källmaterialet har funnits tillgängligt digitalt på Litteraturbanken.se där båda volymerna om gemensamt cirka 800 sidor finns inskannade med bilder för varje sida. Exemplet tillhör, eller tillhörde vid digitaliseringsprocessen, Kungliga biblioteket.

2.2. Databasens kategorisering

De kategorier som använts för att strukturera informationen om officerare ur källmaterialet kommer här att redogöras för i den ordning de förekommer i databasen. För varje officer i källmaterialet som medtagits gäller att samtliga kategorier där information funnits att tillgå för denne har det fyllts i, medan kategorier som inte varit tillämpliga för individen lämnats tomma. Ytterligare kategorisering som tillämpats vid behandlingen av databasen kommer att redogöras för i nästa del.

Namn – Det namn personen är angiven under.

Födelseår – Det år personen anges ha blivit född. Om ett exakt årtal har angivits med annoteringen “ca” har detta för studien antagits vara det korrekta födelseåret. Om det exakta födelseåret saknats men årtiondet, exempelvis “1690-talet”, förekommit har detta skrivits in med en not om det exakta årets osäkerhet.

Födelseort – Den plats personen anges ha blivit född.

Första tjänstetillfälle (Grad, Förband och År) – Första tjänstetillfälle utgörs av tre separata men relaterade kategorier som visar på var, när och i vilken befattning en person inledde sin militära karriär. För samtliga gäller att endast det första tjänstetillfället har medtagits – saknas information om någon av kategorierna vid detta tillfälle har berörda kategorier lämnats tomma. Grad avser vilken befattning eller roll

---

⁵⁶ Lewenhaupt, förord.

personen hade vid deras första tillfälle i tjänst, exempelvis “Soldat”, “Ryttare”, “Kapten” eller dylikt. Förband avser vid vilken enhet eller annan organisation som det första tjänstetillfället skedde vid. Detta kan innebära både en referens till ett specifikt regemente eller en större organisation, såsom “Svenska armén”. År avser det år det första tjänstetillfället finns registrerat vid. Exempelvis skulle en person som finns beskriven som “kom i tjänst 1698” registreras med 1698 och “kom i tjänst” som År och Grad vid det första tjänstetillfället medan Förband lämnas tomt.

Fänrik eller Kornett (År och Förband) – Det år personen blev befördrad till fänrik eller kornett för första gången och/eller det förband det skedde vid.

Kapten eller Ryttmästare (År och Förband) – Det år personen blev befördrad till kapten eller ryttmästare för första gången och/eller det förband det skedde vid.

Major (År och Förband) – Det år personen blev befördrad till major för första gången och/eller det förband det skedde vid.

Överste (År och Förband) – Det år personen blev befördrad till överste för första gången och/eller det förband det skedde vid.

Högsta grad – Den högsta graden personen erhöll under sin karriär, även utöver de grader som innehar egna kategorier i undersökningen. Med andra ord har en person som efter en befattning som major fick en befordran till överstelöjtnant men aldrig uppnådde överstes grad överstelöjtnant som sin högsta grad.

Avsked – Det år personen avslutade sin officerskarriär.

Död – Det år personen dog.

2.3. Kategorisering – diskussion och förtydligande

Två frågor kring kategoriseringen bör här lyftas fram och skärskådas. Den första är valet av fänrik, kornett, kapten, ryttmästare, major och överste som de grundläggande

kategorierna för att undersöka officerarnas karriärer. Det är här värt att nämna att kornetter är att jämföra med fänrikar, fast förlagda inom kavalleriet istället för infanteriet. Detsamma gäller ryttmästare i relation till kaptener.⁵⁷ Med andra ord går detta att se som fyra gradbeteckningar eller steg i befälshierarkin, även om de är uppdelade i sex kategorier. Att dessa fyra valts ut har att göra med deras positioner i rangordningen för perioden, enligt nedan:

Grad	Position på rangtavlan
Kornett och fänrik	39 (37)
Ryttmästare och kaptän	34–36 (29–30)
Major	26–28 (22–23)
Överste	10–11 (8–9)

Tabell 1 – Gradernas position på rangtavlan. Siffrorna inom parantes avser gradens rang vid specifika regementet, exempelvis livregementet.⁵⁸

Som framgår av tabellen utgör dessa grader fyra distinkta steg i den sociala hierarki som rangordningen innebar. De blir därför goda datapunkter utifrån vilka karriärutvecklingen kan analyseras i relation till social rörlighet. Utöver detta tycks de som goda representanter utifrån hur tidigare forskning har utnyttjat rangordningen – exempelvis Sten Carlsson drar gränsen mellan högre och lägre officerare i sin undersökning mellan ryttmästare/kaptän och major.⁵⁹ Således fångar dessa kategorier lika många grader från den lägre officerskåren som den högre. Den rangordning som kommer att nyttjas för denna undersökning är den för åren 1714–1744 gällande som återfinns bland annat i Gunnar Artéus *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*.⁶⁰

Den andra punkten som bör diskuteras är hur grader tolkats för denna undersökning. Exempelvis förekommer det många sekunder i den svenska armén under stora

⁵⁷ Artéus, s.137–138; Wirilander, s.22; "Ryttmästare", Nationalencyklopedin, <https://ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ryttmästare> [hämtat 12/1 2025].

⁵⁸ Artéus, s.135–140.

⁵⁹ Carlsson, s.85.

⁶⁰ Artéus, s.135–140.

nordiska kriget.⁶¹ Detta innebär att många officerare uppnådde grader såsom sekundfänrik, sekundkapten eller sekundmajor, utan att nödvändigtvis senare inträda i rollen som premiär för graden. Då det inte förekommer någon skillnad i rang mellan en sekund och en ordinarie för graderna har dessa förmodats vara likställda för denna undersökning. För graderna gäller därför att det första tillfället personen blev befordrad till antingen graden, sekundversionen av graden eller premiärversionen av graden har förts in som att personen uppnått graden.

Liknande gäller karaktärsbefordringar och avsked, vilka inte innebar att personen innehade befattningen men däremot fick ikläda sig den rang som befattningen hade inneburit. Då det är den sociala rörligheten bland officerare och deras karriärutveckling i relation till rangordningen som är vägledande för denna undersökning har dessa likställts med att uppnå graden, varför exempelvis en person som fick avsked med en gradbeteckning således räknas in som att den uppnått graden.

2.4. Ytterligare analyskategorier

Utöver de grundläggande kategorierna som använts för att skapa databasen har ett flertal ytterligare kategorier använts, sammanställda utifrån information som ingår i de ursprungliga, för att kunna genomföra beräkningar på specifika grupper inom materialet. Dessa är:

Första tjänstetillfälle, typ – Kategorin sammanställer de många formerna av tjänstgöring som individer beskrivs ha inträtt i militärtjänst med för att skapa grupper som kan tänkas vara intressanta för analys. Exempelvis finns en mängd olika grader av underofficerare såsom fältväbel, förare och korporal representerade, vilka har slagits samman till kategorin underofficerare.

Förbandstyp – Denna kategori är baserad på de förband som finns i databasen och skapar en ytterligare indelning av dessa utifrån indelt infanteri, indelt kavalleri, värvat infanteri, värvat kavalleri, männingsförband till fot, männingsförband till häst, och artilleriet. För att identifiera typen av förband har *Stora nordiska kriget 1700–1721* –

---

⁶¹ Kvist, s.7–8; Wirilander, s.21–23.

Fanor och uniformer av Lars-Eric Höglund och Åke Sallnäs använts. I boken återfinns mängder av förband som utgjorde den svenska armén under kriget sorterat utefter deras förbandstyp jämte information om deras befälhavare under olika perioder.⁶² Denna kategori används för att undersöka och identifiera skillnader i karriärutveckling mellan olika typer av förband.

2.5. AI som verktyg för sammanställning

För att kunna skapa denna databas inom tidsramarna för denna undersökning har två AI-verktyg, tillgängliga digitalt, använts vid sammanställningen av information från *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar*.

Det första och viktigaste av dessa har varit Chat GPT-4o, en chattrobot baserad på en språkmodell. Mer specifikt har “Data analyst”-funktionen inom detta program använts. Utifrån ett instruktionsdokument som beskriver hur verktyget ska behandla källmaterialet har chattroboten blivit tilldelad källmaterial som omfattat mellan 4 och 10 officerare åt gången. Detta material har roboten sedan strukturerat upp enligt de tidigare nämnda kategorierna. Instruktionerna innehöll en uppsättning korta och tydliga beskrivningar om vad varje kolumn skulle innehålla, och utgick från en serie frågor för att chattroboten skulle identifiera korrekt information och sortera den utefter kategoriseringen. Således upprättades ett arbetsflöde för chattroboten där varje steg innefattade en fråga som relaterade till de kolumner som utgör databasen. Exempelvis användes frågan “Vilken är den första händelsen som finns antecknad för personens militära karriär? Fyll i kolumn 5–7 baserat på svaret.” för att fylla i kategorierna om första tjänstetillfälle.

Det andra verktyget som använts för sammanställningen var det digitala OCR-verktyget “Image to text”, ett verktyg för optisk teckeninläsning, med hjälp av vilket bilder tagna ur den digitala kopian av *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar* kunde omvandlas till textmaterial. Detta ansågs nödvändigt då det OCR-verktyg som använts hos Litteraturbanken innehöll en mängd fel och därmed inte kunde behandlas av Chat GPT-4o.

---

⁶² Höglund och Sallnäs, s.27–136.

Även om dessa verktyg erbjuder stora möjligheter i fråga om att behandla materialet och inneburet att långt fler och större datamängder än vad som annars hade varit möjligt har kunnat ingå i undersökningen väcker de inte desto mindre frågan om trovärdighet. Inte minst då det är två separata verktyg som nyttjats syns det en viss risk för felaktigheter från källmaterialet till databasen.

Av denna anledning har ett antal olika kontrollinstanser använts längs vägen för att säkerställa kvalitén på databasen i förhållande till källorna. Den första av dessa har gjorts vid OCR-skanningen, då ett slumpmässigt urval av officerare har granskats mellan utfallet från verktyget och grundkällan. Där har inga fel påträffats, vilket pekar på en hög grad av tillförlitlighet i detta steg.

Den andra har skett direkt i arbetet med Chat GPT-4o, vilken har visat en hög grad av benägenhet till egna tolkningar och felskrivningar. Detta har inneburit att de initiala instruktionerna vid ett flertal tillfällen skrevs om tills de genererade önskvärd kvalitet på resultatet. Utöver det har varje grupp officerare som behandlats av verktyget granskats innan nästa grupp påbörjats. När så felaktigheter uppstått, vilket de har trots de uppdaterade instruktionerna, har de således rättats till och instruktionerna ytterligare förfinats för att undvika felen i framtiden. Kontrollerna har fortgått genom hela sammanställningsarbetet, varför samtliga officerare har granskats i relation till källmaterialet.

Den tredje kontrollen har inneburit att slumpmässigt utvalda officerare efter databasens färdigställande har undersökts gentemot källmaterialet. Däri har inga fel påträffats. Sammantaget bör dessa kontroller innebära att den databas som ligger till grund för undersökningen innehåller likvärdig kvalitet och trovärdighet med en databas som sammanställts utan hjälp av sådana verktyg.

2.6. Avgränsningar

Det material som sammanställts för undersökningen beskrivs närmare under metoden, men har avgränsats alfabetiskt för studiens omfång. Detta innebär att samtliga

officerare som återfinns sorterade under A, B, C, D och E kommer att vara en del av undersökningen, medan övriga inte är det. Anledningen till avgränsningen är den begränsning i tid som funnits för att sammanställa databasen. Slutresultatet är att 3211 officerare i den svenska armén som gjorde tjänst åtminstone vid något tillfälle mellan år 1700 och år 1721 finns med i databasen.

Vidare innebär de kategoriseringar som gjorts ytterligare avgränsningar. Framförallt har ett stort antal officersgrader exkluderats ur de grundläggande kategorierna, exempelvis Löjtnant, Överstelöjtnant eller Generalmajor. Gradera förekommer fortfarande som del av kategorierna Första tjänstetillfälle (Grad) och Högsta grad, men finns inte enskilt representerade med en kategori. Vidare har information om individers sociala bakgrund genom deras föräldrars yrken exkluderats. Detta var från början en del av databasen, men fanns vid behandlingen av informationen inte vara en god grund för analys då stora delar av urvalet saknade anteckningar om detta.

2.7. Källkritik

Materialet är omfångsrikt och innehåller stora mängder information om officerare i den svenska armén, flottan och fortifikationen, men andelen information är inte jämnt fördelad från individ till individ. Detta kan ha sitt ursprung i flera olika anledningar. Exempelvis kan källaget för enskilda individer variera kraftigt eller så kan de återfinnas i källor som inte varit tillgängliga för författaren. Detta innebär för en undersökning med utgångspunkt i materialet att vissa faktorer behöver tas i beaktning vid analys av resultaten. Framförallt rör detta att det är troligt att personer från lägre sociala strata som i större utsträckning lär vara föremål för bristande källunderlag, varför dessa till större andel kan sakna representation vad gäller exempelvis födelseår, födelseort eller händelser tidigt i karriären.⁶³

En annan faktor som behöver tas i åtanke är att källmaterialet endast innehåller officerare som var i tjänst någon gång mellan år 1700 och 1721. En officerare som innehade ett ämbete mellan åren 1652 och 1698 är således inte en del av urvalet, medan en som tjänade åren 1652 till 1701 är det. Likväl är någon som tjänade åren

---

⁶³ Carlsson, s.83.

1719 till 1770 inkluderad, medan den som var i tjänst från år 1722 till 1770 inte är det. Då denna studie gör anspråk på att undersöka stora nordiska krigets påverkan på officerares karriärutvecklingen och sociala rörlighet krävs det att förutsättningarna innan och efter krigsåren är en del av analysen, vilket kan försvåras av att samtliga officerare under föregående och efterföljande period inte är inkluderad. Därför krävs det vid en analys av materialet att beaktning tas för att exempelvis genomsnittsålder lär vara påverkat av dessa faktorer. För att bidra till detta kommer den forskning som tidigare forskare bedrivit på perioder både före och efter kriget till hjälp för att förstå officerskårens sammansättning och förutsättningar om källmaterialet saknar täckning.

Vidare bör det nämnas att källmaterialet vid tillfällena kan innehålla uppenbara felskrivningar som ett resultat av misstag vid sammanställningen av de biografiska anteckningarna. Vanligtvis rör detta årtal som skrivits in fel, och vid de fall där det korrekta årtalet tycks uppenbart har detta helt enkelt medtagits i undersökningen istället. Exempelvis kan detta röra sig om att någon som dog år 1719 anges ha givits en befordran dessförinnan år 1818. Vid sådana tillfällen har befordran antagits ha blivit tilldelad 1718. Vid tillfällen där det korrekta årtalet inte varit enkelt att anta har det istället exkluderats ur undersökningen. Det kan förekomma felskrivningar av den här naturen som inte är uppenbara, och som därmed inte upptäckts vid sammanställningen av materialet. Troligtvis är deras omfång relativt litet i jämförelse med studien i sin helhet och bör därför inte ha någon påverkan på de slutresultat som kommer att presenteras.

Att undersökningen avgränsas alfabetiskt skulle kunna ha en påverkan på resultatet såtillvida att vissa namn kan vara mer vanligt förekommande i olika sociala strata som kan förväntas ha olika förutsättningar vad gäller deras karriärutveckling och sociala rörlighet. Exempelvis ingår i undersökningen samtliga officerare med ett efternamn i stil med Ankare, Anckare eller Anckarcrona, vilka kan vara förknippade med tjänstgöring i flottan. På motsvarande sätt uteblir officerare med efternamn som Stål eller Svärd, vilka eventuellt kan förväntas vara mer orienterade gentemot armén.

Det är i sammanhanget värt att nämna att officerarna i underlaget är sorterade utifrån sitt huvudsakliga efternamn, snarare än tillägg på efternamnen. Således finns det inte

en överrepresentation av officerare vars efternamn har tilläget “af” eller en underrepresentation av officerare vars efternamn har tillägget “von”. Sammantaget är omfånget av officerare och spridningen av olika sorters efternamn stort nog att den alfabetiska avgränsningen inte bör ha en otillbörlig påverkan på slutresultatet.

Slutligen bör en källkritisk aspekt av nyttjandet av AI-verktyg lyftas fram – nämligen att misstag som gjorts i samband med att Adam Lewenhaupt skapade källmaterialet inte nödvändigtvis upptäcks av verktygen och därmed kommer med i undersökningen. Ett exempel som påträffats i databasen är Carl Nilsson Bröms som anges ha fötts år 1600. Då han gjorde sin första tjänst år 1651, nådde graden fänrik år 1677 och utifrån sin förekomst i källmaterialet ännu var i tjänst år 1700 förutsätter födelseåret att han ännu tjänstgjorde vid över 100 års ålder, vilket inte verkar helt troligt. I likhet med vad som tidigare nämnts har data där uppenbara felskrivningar förekommit inte utnyttjats för undersökningen, varför Bröms inte ligger till grund för några av beräkningarna av ålder inom officerskåren. Däremot synes det inte vara något fel på datan kring hans tjänstgöring, vilken då ändå kvarstår. Mer subtila fel i källmaterialet kan dock ha undgått att upptäckas som ett resultat av användandet av AI-verktygen. Det är dock troligt att samma fel hade kunnat uppstå även utan nyttjandet av sådana.

3. Undersökning

3.1. Hur såg karriärutvecklingen för svenska officerare ut baserat på ålder, tjänstear och år mellan grader, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?

För att besvara denna fråga kommer ett flertal olika tabeller att analyseras och diskuteras där karriärutvecklingen för officerare under hela den i databasen tillgängliga perioden behandlas. Fyra olika tidsperioder kommer att användas i dessa tabeller; 1699 och tidigare, 1700–1709, 1710–1721 och 1722 framåt. Det är värt att anmärka på att den första och sista av dessa perioder kan inkludera varierade tidsspann då de år som finns representerade kan variera mellan olika kategorier.

Således bör de förstås som en generell bild av perioden före kriget och efter kriget och kommer i första hand att användas i jämförelse med de två perioderna som täcker stora nordiska kriget. För perioderna 1700–1709 och 1710–1721 gäller att dessa tidsspann valts då det, utifrån Kvists undersökning som tidigare behandlats, syns ett tydligt före och efter Poltava år 1709. Den första perioden täcker därför karriärutvecklingen under den första delen av kriget, medan den andra perioden täcker övriga krigsår.

Ålder	Fänrik/Kornett	Kapten/Ryttmästare	Major	Överste
–1699	24,3	30,0	35,8	38,5
1700–1709	24,5	32,4	40,5	45,0
1710–1721	24,8	30,8	39,9	43,5
1722–	-	45,6	47,7	58,6

Tabell 2 – Genomsnittlig ålder för officerare utifrån grad och period.⁶⁴

Denna första tabell visar den genomsnittliga åldern individer hade då de för första gången befordrades till någon av de relevanta tjänsterna och utgår från det år befordran skedde. Överlag sker inte någon större förändring under stora nordiska kriget vad gäller åldern på fänrikar och kornetter. En viss ökning syns under krigets inledande period bland kaptener och ryttmästare. För majorer och överstar innebär kriget en genomgående ökning av ålder på officerarna. Vidare är det värt att anmärka på den kraftiga ökning i genomsnittsålder som syns bland befordringar som inträffar efter kriget.

Period	Fänrik/Kornett	Kapten/Ryttmästare	Major	Överste
–1699	5,15	10,73	16,48	18,21
1700–1709	4,65	11,01	18,24	25,48
1710–1721	5,8	11,78	19,79	24,6
1722–	20	27,74	30,64	39,04

Tabell 3 – Genomsnittligt antal tjänsteår för officerare utifrån grad och period.⁶⁵

Ett liknande mönster återfinns om perioderna istället undersöks utifrån hur många år i tjänst den som befordrades till de olika graderna hade gjort i genomsnitt. Vissa förändringar bland fänrikar och kornetter går här att urskönja – en viss minskning

⁶⁴ Lewenhaupt, s.1–183.

⁶⁵ Lewenhaupt, s.1–183.

under krigets första period följt av en ökning under den andra perioden. Det syns även att ju högre upp i officersskåren en befordran sker desto högre påverkan har kriget på antalet tjänsteår – kaptener och ryttmästare ser en viss ökning i antalet tjänsteår, majorer en desto större och överstar en kraftig. Utöver det går föregående mönster igen vad gäller perioden efter kriget med en rejäl ökning i antalet tjänsteår bland officerarna.

Period	Fänrik/Kornett	Kapten/Ryttmästare	Major	Överste
-1699	6,4	9,2	8,1	10,3
1700-1709	6,8	8,3	8,8	8
1710-1721	6,7	7,6	8	7,3
1722-	20	22,7	15,6	16,5

Tabell 4 – Antal år mellan grader utifrån grad och period.⁶⁶

Ytterligare samband går att urskönja genom att undersöka hur många år individer spenderade i tidigare grader innan de blev befordrade. Med andra ord – hur många år löpte mellan en befordran från fänrik till kapten, från ryttmästare till major och så vidare. Den inverkan stora nordiska kriget tycks ha i detta sammanhang rör framförallt kaptener och ryttmästare samt överstar, där en tydlig minskning i antalet år i den föregående officersbefattningen syns. För majorer syns en viss ökning under krigets första period, medan det för fänrikar och kornetter inte sker några markanta förändringar annat än en marginell ökning i antalet år i tidigare befattning under kriget. Liksom med föregående tabeller syns en kraftig ökning efter kriget.

Sammantaget ger dessa tre tabeller en första bild av officerares karriärutveckling och hur den påverkades av stora nordiska kriget. Intressant är att de mest markanta förändringarna i ålder, tjänsteår och år mellan grader sker bland majorer och överstar i och med kriget. Exempelvis överstarna blir äldre, har längre erfarenhet i krigsmakten i stort men har samtidigt gjort färre år som majorer innan de får befordran till överste. Detta skulle kunna vara ett tecken på en breddad rekryteringsbas där officerare som tidigare blivit förbisedda för befordran får chansen att ta kliv upp i samhällshierarkin då kompetens och erfarenhet uppvärderas gentemot börd och kontakter.

⁶⁶ Lewenhaupt, s.1-183.

Intressant att anmärka på är att dessa initiala resultat till viss del går emot de resultat som Kvist fann i sin undersökning vad gäller de lägre officersbefattningarna. Utifrån Kvists resultat bör fänrikar och kornetter se en ökad genomsnittsålder, eller åtminstone en ökning av antalet tjänsteår, under krigets första period då yrkeskunniga underofficerare med lång erfarenhet ges möjlighet att fylla vakanser – någonting som inte framträder här.

Ett annat sätt att belysa den påverkan stora nordiska kriget hade på officerares karriärutveckling är att jämföra de årskullar som finns representerade i databasen för att se vilka skillnader som framträder. I nedanstående tabell går det att utläsa vid vilken ålder och efter hur många tjänsteår som officerarna uppnådde de olika graderna utifrån vilket årtionde de föddes.

Årskullar	Fänrik/Kornett		Kapten/Ryttmästare		Major		Överste	
	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår
1630	28,6	5,7	45,9	22,4	46,0	26,8	44,3	27,0
1640	30,0	7,4	39,0	16,2	42,6	21,2	48,8	29,4
1650	31,3	10,0	39,1	17,1	47,6	26,5	52,7	33,6
1660	28,8	8,8	36,6	16,5	41,9	22,1	43,4	23,9
1670	28,0	7,6	33,7	14,0	40,7	21,1	43,7	26,7
1680	23,4	4,8	31,9	14,1	40,9	24,3	46,1	30,0
1690	20,2	3,6	34,4	18,7	48,5	34,3	50,4	32,8
1700	16,7	2,3	24,1	10,2	41,0	25,0	53,5	38,5

Tabell 5 – Genomsnittlig ålder och antal tjänsteår baserat på grad och årskull.⁶⁷

Här framträder stora nordiska krigets påverkan desto tydligare. Bland fänrikar och kornetter syns en tydlig minskning i åldern och antalet tjänsteår bland de årskullar vars förväntade karriärgång innebär att de erhåller relevant befordran under respektive efter kriget. Gemensamt syns krigsåren på detta sätt tydligt ha haft en positiv inverkan på officerarnas möjligheter att göra snabb karriär och en accelererad social rörlighet. Likaså syns även här en viss ökning i ålder och tjänsteår för att erhålla befordran efter kriget med två relevanta undantag – de som nådde graden kapten, ryttmästare eller

⁶⁷ Lewenhaupt, s.1–183.

major och föddes år 1700, vilka istället visar på ålder och tjänsteår runt eller till och med under genomsnittet för hela perioden. Det är värt att anmärka att gruppen född 1700–1709 troligtvis har en överrepresentation av unga fänrikar och kornetter, då de som påbörjade sin tjänstgöring efter stora nordiska krigets slut inte finns representerade.

Slutligen kommer fyra tabeller som visar spridningen mellan olika antal tjänsteår bland officersbefordringar att analyseras. Vardera tabell behandlar en grad eller gradgrupp och antalet tjänsteår de är uppdelade på skiljer sig. Detta då vad som kan anses vara lågt antal tjänsteår eller högt antal tjänsteår vid befordran till de olika graderna varierar, varför olika andelsgrupperingar passar bäst för presentationen av datan.

Fänrik eller kornett				
Period	0–4 tjänsteår	5–9 tjänsteår	10–14 tjänsteår	15 tjänsteår eller fler
–1699	57%	25%	11%	7%
1700–1709	66%	19%	7%	8%
1710–1721	53%	28%	13%	6%

Tabell 6 – Fördelning av antal tjänsteår vid befordran till fänrik och kornett utifrån period.⁶⁸

I tabellen syns att det bland fänrikar och kornetter inte sker någon större förändring i fråga om tjänsteår under perioden. Inledningsvis under kriget syns att fler befordringar sker bland personer med kortare erfarenhet, för att därefter sjunka till något lägre nivåer än innan kriget. Vissa förskjutningar sker bland dem med längre erfarenhet, framförallt under krigets andra period då deras andel ökar i relation till de oerfarna fänrikarna och kornetternas minskade antal. I motsats till resultaten från Kvists undersökning tycks detta tyda på att kriget inledningsvis innebär en möjlighet för nytillskott i armén att snabbt ta plats i officerskåren, innan det mot krigets andra period sker en viss tillbakagång till förmån för de med mer erfarenhet.⁶⁹

⁶⁸ Lewenhaupt, s.1–183.

⁶⁹ Kvist, s.41.

Kapten eller ryttmästare					
Period	0–4 tjänsteår	5–9 tjänsteår	10–14 tjänsteår	15–19 tjänsteår	20 tjänsteår eller fler
–1699	24%	26%	17%	18%	15%
1700–1709	18%	28%	23%	9%	21%
1710–1721	11%	26%	32%	17%	14%
1722–	0%	2%	5%	12%	81%

Tabell 7 – Fördelning av antal tjänsteår vid befordran till kapten eller ryttmästare utifrån period.⁷⁰

För kaptener och ryttmästare syns något mer av ett mönster, även om det inte heller här rör sig om någon extrem utveckling från innan kriget till under det. Mellan 1700–1709 och framförallt mellan 1710 och 1721 sker en ökning av andelen officerare i högre ålder som befordras. En intressant aspekt av dessa resultat är att det under krigets första period sker en relativt stor ökning av antalet kaptener och ryttmästare med mycket lång erfarenhet. Samtidigt verkar kriget ha effekten att befordringar med mycket kort föregående tjänstetid minskar.

Major					
Period	0–9 tjänsteår	10–14 tjänsteår	15–19 tjänsteår	20–24 tjänsteår	25 tjänsteår eller fler
–1699	20%	28%	12%	32%	8%
1700–1709	21%	7%	31%	12%	29%
1710–1721	8%	23%	21%	20%	28%
1722–	0%	1%	7%	29%	63%

Tabell 8 – Fördelning av antal tjänsteår vid befordran till major utifrån period.⁷¹

Bland majorer syns stora nordiska kriget föra med sig en markant ökning i erfarenhet innan befordran. Sammantaget växer grupperna med 15 eller fler tjänsteår från 52% innan år 1700 till att utgöra 73% och 69% av befordringarna under perioderna 1700–1709 och 1710–1721. I motsvarande omfattning minskar naturligtvis de majorer

⁷⁰ Lewenhaupt, s.1–183.

⁷¹ Lewenhaupt, s.1–183.

med kortare tjänstgöringstid innan befordran. Här syns med andra ord tydliga tecken på att erfarenhet prioriteras vid tillsättandet av nya majorer.

Överste					
Period	0–14 tjänsteår	15–19 tjänsteår	20–24 tjänsteår	25–29 tjänsteår	30 tjänsteår eller fler
–1699	31%	0%	31%	38%	0%
1700–1709	9%	26%	17%	9%	39%
1710–1721	19%	12%	17%	19%	33%
1722–	0%	20%	40%	0%	40%

Tabell 9 – Fördelning av antal tjänsteår vid befordran till överste utifrån period.⁷²

För överstar syns ännu större förändringar över tid i fråga om hur många tjänsteår de som befordras till graden har. I likhet med hur det ser ut för majorer sticker dock grupperna med lång erfarenhet ut och ökar i och med krigets utbrott, medan grupperna med kortare erfarenhet förhåller sig ungefär lika stora från innan kriget till krigsslutet. Det syns även att det efter kriget sker något av en tillbakagång till ett snarlikt mönster som innan det. En liknande andel av befordringarna till överste sker i gruppen med 20–24 tjänsteår och ungefär lika många som innan kriget med både fler och färre tjänsteår än dessa, även om det innan kriget viktat åt kortare erfarenhet och efter kriget viktat åt längre erfarenhet.

Två aspekter av detta tycks särskilt relevanta att diskutera. Den första är att det överlag tycks vara från graderna kapten eller ryttmästare och uppåt som det sker några större förändringar i hur många tjänsteår personer gjort innan de befordras. Bland fänrikar och kornetter håller sig grupperingarna vid ungefär liknande nivåer under perioderna. Krigets inverkan på karriärutvecklingen tycks med andra ord i högre utsträckning påverka befattningar längre upp i hierarkin. Detta skulle i sin tur antyda att den accelererande effekten kriget har på den sociala rörlighet är starkast bland de övre skikten av officersskåren.

⁷² Lewenhaupt, s.1–183.

Den andra aspekten är att det bland kaptener, ryttmästare och majorer sker en stadig minskning av antalet befordringar av officerare med kort tjänstetid under kriget samtidigt som andelen överstar med kort erfarenhet förhåller sig relativt stabil. Vidare sker en ökning av antalet officerare från kapten eller ryttmästare och uppåt med mycket lång erfarenhet under krigsåren. En möjlig tolkning av dessa gemensamma mönster är att befordringar till officersbeställningar under kriget fortsätter att i första hand utgå från före kriget föreliggande mönster, med socialt kapital och kontakter som viktiga förutsättningar. Expansionen av krigsmakten tillsammans med den ökade tjänstecirkulationen innebär att det vanliga rekryteringsunderlaget inte räcker till, varför det kompletteras med erfarna officerare från lägre sociala skikt. Att andelen överstebefordringar med kortare erfarenhet förhåller sig relativt stabilt skulle i relation till detta kunna förklaras med att gruppen är mindre än kaptener, ryttmästare och majorer, varför det vanliga rekryteringsunderlaget i stort räcker till för att täcka luckorna. Andelen överstar med mycket lång erfarenhet ökar under kriget och antyder att möjligheten att komma upp i officersskåren översta skikt vidgas något.

3.2. Vilken betydelse hade karriärväg för svenska officerares karriärutveckling och sociala rörlighet, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?

För att besvara denna forskningsfråga kommer ett antal tabeller att analyseras. Dessa kommer att använda ett flertal olika kategorier för att ur olika perspektiv undersöka hur karriärutveckling och social rörlighet påverkades av faktorer som förbandstyp, rörlighet mellan förband och roll vid första tjänstetillfälle och diskuteras utifrån hur stora nordiska kriget inverkade på dessa faktorer.

Grad	Period	Indelt infanteri	Männingsförband till fot	Indelt kavalleri	Männingsförband till häst
Fänrik/Kornett	-1699	23,5	-	24,8	-
	1700-1709	24,6	22,6	25,9	19,9
	1710-1721	24,2	23,2	25,9	25,0
	1722-	-	-	-	-
Kapt./Ryttm.	-1699	30,2	-	33,5	-
	1700-1709	35,6	33,3	36,9	31,1
	1710-1721	29,1	29,4	30,0	30,8
	1722-	47,4	-	46,1	-
Major	-1699	35,8	-	-	-
	1700-1709	44,3	49,0	39,0	36,0
	1710-1721	35,0	38,0	36,9	37,0
	1722-	47,8	-	41,9	-
Överste	-1699	47,7	-	32,3	-
	1700-1709	46,3	51,0	49,0	38,0
	1710-1721	40,8	43,0	44,0	35,0
	1722-	53,6	-	51,3	-

Tabell 10 – Genomsnittlig ålder vid befordran utifrån period och förbandstyp.⁷³

Denna tabell visar i vilken ålder officerare uppnådde de respektive grupperna under de relevanta perioderna utifrån om de tillhörde de ordinarie indelta förbanden eller de fördubblade regementen samt tre- och femmänningsregementen som sattes upp under krigsåren. Under perioden 1700-1709 syns att männingsförband hade en klart lägre genomsnittsålder bland fänrikar, kornetter, kaptener och ryttmästare i jämförelse med sina ordinarie motsvarigheter. Vid männingsförbanden till fots prioriteras under perioden äldre officerare till de nya positionerna bland majorer och överstar, medan förnyringen är genomgående vid männingsförbanden till häst.

Under perioden 1710-1721 är skillnaden svagare – för de lägre officerarna tycks rekryteringsunderlaget vara ungefär detsamma mellan de ordinarie indelta förbanden och männingsförbanden. Bland majorer är individerna något äldre vid männingsförband till fots, medan de vid häst har samma ålder som de indelta. Bland överstar syns en kraftig förnyring vid männingsförbanden till häst, medan det vid infanteriet är något äldre överstar som blir befordrade vid männingsförbanden.

⁷³ Lewenhaupt, s.1-183.

För det indelta infanteriet och indelta kavalleriet tycks mönstret ha likhetstecken med vad Kvist beskrev för Dalregementet i sin undersökning – under krigets första period ökar åldern på officerare, vilket kan påvisa att erfarna underofficerare som tidigare förbisetts får chansen till befordran. Under krigets andra period minskar åldern igen, när urvalet är mindre och erfarenhet är en bristvara. Krigets mättnadseffekt på den sociala rörligheten syns här genom att åldrarna på officerare ökar från 1722 och framåt.

Grad	Period	Indelt infanteri	Männingsförband till fot	Indelt kavalleri	Männingsförband till häst
Fänrik/Kornet	-1699	5,1	-	6,1	-
	1700-1709	6,4	3,2	7,0	2,0
	1710-1721	5,2	4,8	7,4	6,0
	1722-	-	-	-	-
Kapt./Ryttm.	-1699	11,2	-	14,9	-
	1700-1709	15,8	10,1	15,7	10,3
	1710-1721	12,6	11,2	10,7	10,4
	1722-	30,6	-	28,6	-
Major	-1699	17,6	-	-	-
	1700-1709	24,5	20,0	19,9	11,0
	1710-1721	19,9	19,0	19,7	15,0
	1722-	31,9	-	29,0	-
Överste	-1699	20,8	-	13,3	-
	1700-1709	27,0	24,0	30,3	19,0
	1710-1721	23,8	19,8	23,6	18,7
	1722-	35,8	-	38,0	-

Tabell 11 – Genomsnittligt antal tjänsteår vid befordran utifrån period och förbandstyp.⁷⁴

Utifrån antalet tjänsteår, organiserade enligt samma modell, tycks mönstret kunna bekräftas hos de indelta förbanden. Antalet tjänsteår för att erhålla en befordran ökar under krigets första period, för att därefter åter minska under den andra. Efter kriget

⁷⁴ Lewenhaupt, s.1-183.

ökar antalet tjänsteår markant. I jämförelsen mellan mäningsförband och ordinarie indelta förband tycks ett liknande samband framträda – bland den lägre officerskåren är det yngre och mindre erfarna officerare som får chansen i de mäningsförband som sätts upp. För den högre officerskåren syns en spännande motsättning – äldre **och** mindre erfarna officerare tilldelas de positionerna inom mäningsförbanden till fot.

En aspekt av dessa två tabeller som är värd att lyfta fram är hur rekryteringsmönstret vid kavalleriet, både det indelta och vid mäningsförbanden, utvecklas över tid. Även om likartade mönster på många platser går att urskilja gentemot infanteriet är fluktuationerna mellan perioder mindre hos kavalleriet. Rekryteringsunderlaget tycks hålla sig mer likartat inom denna grupp än vad det gör för infanteriet. Detta skulle kunna vara ett utslag för en särställning inom kavalleriet i fråga om prestige eller önskan att erhålla en post där från de samhällsskikt som vanligtvis utgör rekryteringsunderlaget för dessa, vilket skulle resultera i att kavalleriet påvisar denna lägre förändring i karriärutveckling i jämförelse med infanteriet.

Grad	Period	Värvat infanteri		Värvat kavalleri		Artilleriet	
		Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår
Fänrik/Kornett	-1699	22,8	4,7	24,0	2,6	31,4	11,9
	1700–1709	22,6	3,5	24,9	3,4	38,9	13,9
	1710–1721	22,4	4,8	25,7	5,2	34,7	13,7
	1722–	-	-	-	-	-	-
Kapt./Ryttm.	-1699	30,2	13,1	29,4	8,9	38,2	18,4
	1700–1709	28,6	7,0	29,8	8,3	35,0	13,7
	1710–1721	34,2	12,9	27,9	8,1	38,8	17,7
	1722–	46,2	30,4	38,0	23,5	48,8	28,8
Major	-1699	37,2	18,4	-	-	39,5	21,8
	1700–1709	41,1	20,7	36,0	12,7	40,0	26,0
	1710–1721	40,6	18,4	43,5	13,2	42,0	21,0
	1722–	44,5	28,3	58,8	38,6	54,7	38,0
Överste	-1699	36,0	21,0	-	20,0	-	-
	1700–1709	43,7	28,0	41,0	24,0	55,0	35,0
	1710–1721	53,0	38,0	36,5	18,6	54,0	35,0
	1722–	73,0	37,5	71,0	48,5	66,0	47,0

Tabell 12 - Genomsnittligt antal tjänsteår och ålder vid andra förbandstyper utifrån period.⁷⁵

⁷⁵ Lewenhaupt, s.1–183.

För övriga förbandstyper i den svenska armén med tillräckligt underlag i databasen, värvat infanteri, värvat kavalleri och artilleriet, syns flera skillnader gentemot de förband som sattes upp genom indelningsverket. En första detalj att peka på är den klart högre åldern och längden på erfarenhet för officerare i alla grader som tjänstgjorde vid artilleriet, vilket tydligt pekar på att kompetens och erfarenhet har prioriterats inom denna mer teoretiskt krävande grupp.⁷⁶ Det syns även att förändringarna i ålder och tjänsteår är något lägre generellt bland de värvade förbanden än de indelta och att kavalleriet även här tycks ha ett genomgående mindre förändrat rekryteringsunderlag än infanteriet.

Samtliga tre tabeller gemensamt visar även på ett generellt tecken för officerares karriärutveckling och stora nordiska krigets påverkan på denna – det är stora skillnader mellan olika förbandstyper och de påverkas olika mycket av kriget. Under olika perioder är det även olika förbandstyper som påvisar den snabbaste vägen framåt i karriären. Detta talar för att möjligheten att röra sig mellan förband var en viktig faktor för att snabbt klättra uppåt i officerskåren.

Grad	Befordringstyp	Ålder	Tjänsteår
Fänrik/Kornett	Befordrad från annat förband	25,2	6,7
	Befordrad inom förbandet	24,3	6,3
Kapt/Ryttm	Befordrad från annat förband	39,6	14,8
	Befordrad inom förbandet	35,2	16,3
Major	Befordrad från annat förband	40,2	20,6
	Befordrad inom förbandet	43,4	23
Överste	Befordrad från annat förband	47,6	28,4
	Befordrad inom förbandet	50	30,4

Tabell 13 – Genomsnittligt antal tjänsteår och ålder för befordringar inom och utom förbandet.⁷⁷

Denna tabell jämför befordringar som skett inom ett förband gentemot de som skett genom rekrytering av någon utanför förbandet. En person som var fänrik vid

⁷⁶ Ericson, s.111.

⁷⁷ Lewenhaupt, s.1–183.

Elfsborgs regemente och sedan blev kapten vid Elfsborgs regemente räknas då som någon befordrades inom förbandet, medan den som får samma kaptenstjänst efter att ha varit förare vid Upplands infanteriregemente räknas som en rekrytering utifrån.

För fänrikar och kornetter syns här att skillnaderna mellan de två grupperna är relativt små. De som rekryteras utanför förbandet tycks vara något äldre och mer erfarna. För kaptener och ryttmästare ges två motstridiga resultat, där de som rekryteras utifrån är både äldre och mindre erfarna än de som rekryteras inom förbandet. För majorer och överstar tycks mönstret tydligt – de som rekryteras utifrån är både yngre och mer oerfarna än de som rekryteras inom förbandet. Dessa mönster talar för att rörlighet inte var nödvändigt för att ta plats i officerskåren överlag som exempelvis fänrik eller kapten, men att det däremot har en inverkan på hur högt upp i hierarkin en individ kan klättra.

Antal byten	Minst kapten/ryttmästare	Minst major	Minst överste	Genomsnittlig högsta rang
0	26%	9%	3%	36,8
1	58%	21%	4%	34,4
2	100%	43%	11%	29,3
3	100%	100%	69%	14,7
4	100%	100%	100%	4

Tabell 14 – Karriärutveckling utifrån rörlighet mellan förband.⁷⁸

Denna tabell visar den övergripande karriärutvecklingen för officerare utifrån hur många gånger i karriären de bytte förband. “0” avser med andra ord officerare som aldrig bytte förband, “1” sådana som bytte förband en gång och så vidare. Eftersom databasen endast är baserad på första gången en person erhöll en grad så saknas här möjlighet att se social rörlighet i horisontell riktning, det vill säga om en kapten vid ett förband fick en kaptenstjänst vid ett annat. Utöver det är endast sex grader i fyra kategorier och det första befordringstillfället för dessa representerade med förband, varför förbandsbyten som skett till grader som exempelvis löjtnant inte är medtagna. Dessa förbehåll till trots syns ändå mönstret tydligt – en högre rörlighet mellan

⁷⁸ Lewenhaupt, s.1–183.

förband har ett tydligt samband med hur högt en officer klättrade i den militära hierarkin. Mönstret syns tydligt även mellan noll och ett förbandsbyte, vilka är de mest tillförlitliga kategorierna här, och får sägas bekräfta korrelationen.

Ett annat sätt att undersöka hur karriärvägen påverkade officerares karriärutveckling och dessutom undersöka stora nordiska krigets påverkan på karriärvägarna är att utifrån befattningen vid det första tjänstetillfället jämföra olika grupper. I tabellen nedan har officerare delats in utifrån kategorin "Första tjänstetillfälle, typ" för att jämföra vilken inverkan deras första tjänst hade på deras övergripande karriärutveckling och hur stora nordiska kriget inverkade på detta.

	Period	Soldat	Volontär	Underofficer	Mellanofficer	Högre officer
Andel	-1699	42%	20%	19%	18%	1%
Högsta rang		31,4	26,5	31,6	27,7	17,25
Andel	1700-1709	18%	18%	19%	44%	1%
Högsta rang		35,5	33,4	36,4	35,6	30,8
Andel	1710-1721	10%	28%	17%	43%	2%
Högsta rang		36,5	34,8	36,4	37,3	27

Tabell 15 – Fördelning av typer av första tjänstetillfälle utifrån period.⁷⁹

Här finns flera intressanta samband att lyfta fram. Ett första är förändringarna i andelen som påbörjar sin karriär i en specifik tjänst och hur dessa förändras över tid. Här syns att andelen som inleder sin karriär som meniga minskar kraftigt under stora nordiska kriget, och att antalet som inleder sina karriärer i gruppen mellanofficer, bland annat fänrikar, kornetter, kaptener och ryttmästare, ökar kraftigt. Samtidigt förblir andelen volontärer och underofficerare ungefär densamma, varefter andelen volontärer ökar kraftigt mot slutet av kriget. Ett andra samband att peka på är att de som inleder sina karriärer som mellanofficerare har en generellt lägre högsta rang än de som inleder sina karriärer som volontärer, trots att den förra gruppen inleder sin karriär i en högre befattning.

⁷⁹ Lewenhaupt, s.1-183.

Detta skulle kunna ha flera olika förklaringar. En tolkning är att volontärer, utifrån vad tidigare forskare lyft fram, ofta kommer ifrån ett högre samhällsskikt där tjänsten är en naturlig startpunkt för en karriär långt upp i den militära hierarkin.⁸⁰ Det skulle ligga i linje med Kvists undersökningar då ökningen i andelen volontärer under krigets andra period kan antyda en återetablering av adeln och högre samhällsskikt inom officerskåren. Ökningen av andelen som inleder sin karriär som mellanofficerare skulle i sammanhanget kunna ses som ett utslag för ett breddat rekryteringsunderlag och en ökad social rörlighet. Källäget är sämre för individer ur lägre sociala strata, vilket kan innebära att anledningen till att denna grupp för första gången dyker upp i källorna som mellanofficer är att de till större del kommer ur dessa lägre sociala skikt.⁸¹ Att deras övergripande karriärutveckling är sämre än volontärernas är en indikation på detta.

Ytterligare statistik som förstärker denna bild syns genom att undersöka vilka det var som fick stanna i tjänst efter att kriget var slut. Utifrån den bild som målats av tidigare forskning bör samhällets strukturer ha säkerställt att det var de med börd och kontakter som hade möjlighet att bibehålla sina positioner inom armén medan de som kommit upp sig från lägre sociala skikt blev förskjutna. Mycket riktigt syns gruppen som inledde sin karriär som mellanofficerare vara särskilt dåligt representerade bland dem som blev kvar efter demobiliseringen – endast 15% av officerare som fanns kvar i tjänst 1723 eller senare hade inlett sin karriär i gruppen. Detta att jämföra med att 43–44% av samtliga rekryteringar till officerskåren återfinns i gruppen under föregående 20 år. Likaså syns volontärer vara överrepresenterade bland de som fick fortsätta sin karriärbana – 36% av officerare som var kvar i tjänst efter 1723 tillhör gruppen, att jämföra med att de stod för 18% och 28% av rekryteringen under kriget. En ännu större skillnad syns mellan dessa två grupper vad gäller deras rörlighet mellan förband. Volontärerna har som grupp en genomsnittlig rörlighet på 0,76 förbandsbyten per officer, medan mellanofficerare har ett genomsnitt på 0,11.

---

⁸⁰ Wirilander, s.163–164.

⁸¹ Kvist, s.18–19, 42.

3.3. Vilken betydelse hade tjänstecirkulation, fångenskap och geografiskt ursprung för svenska officerares karriärutveckling och sociala rörlighet?

Med avstamp i de två tidigare identifierade grupperna, de som inträdde i tjänst som mellanofficerare respektive volontärer, går det att identifiera vissa samband mellan tjänstecirkulationen och en accelererad social rörlighet. Denna första tabell täcker perioden 1690–1719 och jämför antalet döda och avsked med antalet rekryterade, samt hur många som rekryterades som mellanofficerare eller volontärer.

	1690–1694	1695–1699	1700–1704	1705–1709	1710–1714	1715–1719
Antal döda	-	-	165	285	205	136
Antal avsked	-	-	126	72	93	374
Döda och avsked, totalt	-	-	291	357	298	510
Antal rekryterade	107	177	644	349	293	74
Antal rekryteringar, mellanofficerare	13	22	274	116	108	32
Antal rekryteringar, volontärer	23	34	80	81	79	11

Tabell 16 – Krigets inverkan på tjänstecirkulation och rekryteringsunderlag.⁸²

Ett tydligt tecken på den ökade sociala rörlighet som stora nordiska kriget förde med sig är den kraftigt utökade rekryteringen som det medförde år 1700–1704. Likaså syns det som att perioderna 1705–1709 och 1710–1714 har en relativt jämn nivå mellan antalet döda och avsked och antalet nyrekryterade. Perioden 1700–1704 kan därför ses som en period där den svenska militären expanderade kraftigt, medan 1705–1714 i första hand kanske bäst kan ses som ersättningsrekrytering. För perioden 1715–1719 syns att antalet avsked stiger, antalet döda sjunker något och att rekryteringen minskar markant. Detta då den svenska armén påbörjar sin demobilisering mot slutet av kriget.

⁸² Lewenhaupt, s.1–183.

Vad som är intressant att anmärka på i denna tabell är skillnaden i utveckling mellan rekryterade mellanofficerare och volontärer, där den förra antas representera ett generellt lägre samhällsskikt och den senare ett generellt högre. För båda grupperna men framförallt mellanofficerare sker en kraftig ökning i antalet som rekryteras vid stora nordiska krigets utbrott. Därefter fortsätter en förhöjd rekrytering, men för mellanofficerarnas något nedskuren från den initiala toppnivån, fram till 1715, då all rekrytering kraftigt minskar. Överlag ger tabellen en tydlig bild av hur den ökade tjänstecirkulationen i och med kriget accelererade den sociala rörligheten, särskilt men inte endast hos det lägre samhällsskiktet.

Geografiskt ursprung	Fänrik/Kornett		Kapten/Ryttmästare		Major		Överste		Högsta rang
	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår	Ålder	Tjänsteår	
Sverige	25,5	6,6	34,7	16,2	43,6	25,7	47,8	29,6	33
Finland	25,0	6,1	36,9	18,9	46,0	27,5	47,7	27,8	33,2
Svenska Baltikum	22,5	5,0	32,7	14,1	40,7	22,6	44,2	26,7	31,1
Svenska Tyskland	25,1	6,0	33,9	15,6	40,9	20,6	44,3	27,3	33,5
Övriga Tyskland	25,4	5,2	33,3	13,4	45,3	27,4	45,5	27,0	33,6

Tabell 17 – Genomsnittligt antal tjänsteår, ålder och högsta rang utifrån geografiskt ursprung.⁸³

Ovanstående tabell visar på officerares generella karriärutveckling utifrån deras geografiska ursprung. Överlag är skillnaderna relativt små, men några övergripande trender går att skönja. En första är att individer födda i Sverige och Finland överlag har en något högre ålder och ett något högre antal tjänsteår då de tillträder officerstjänster. Detta skulle kunna höra samman med att många av dessa officerare erhöll sina befordringar genom indelning, där ålder och tjänsteår vid befordran till grad generellt tycks högre än hos de värvade förband många svensktyskar, svenskbalter och övriga tyskar gjorde tjänst vid. Vidare syns en skillnad i den genomsnittliga högsta rangen hos personer födda i svenska baltikum.

⁸³ Lewenhaupt, s.1–183.

Sammantaget syns geografiskt ursprung i sig inte haft någon större inverkan på karriärutvecklingen eller den sociala rörligheten. Istället är det troligare skillnaderna i tabellen beror på typen av förband som personen tjänstgjort eller dennes sociala ursprung. Det är värt att påpeka att större skillnader eventuellt skulle synas om det geografiska ursprunget undersöktes utifrån ett snävare urval, exempelvis om olika svenska regioner bröts ut. Däremot går det bortom vad denna undersökning har möjlighet att analysera.

Fångenskap	Högsta rang
Ingen fångenskap	35,3
Minst ett tillfälle i fångenskap	33,8
0–4 år	32,1
5–9 år	33,0
10–14 år	33,2
15– år	35,3

Tabell 18 – Påverkan av antal år i fångenskap på högsta rang.⁸⁴

Denna sista tabell innehåller en enkel uppställning av hur fångenskap påverkade den övergripande karriärutvecklingen och sociala rörligheten för officerare. “Ingen fångenskap” innebär i sammanhanget att källorna inte förtäljer om personen satt i fångenskap eller inte. “Minst ett tillfälle i fångenskap” innebär att det finns underlag för att personen har suttit som krigsfånge, men inte hur länge. Övriga kategorier består av en sammanräkning av antalet år officerare angivs ha suttit i fångenskap, men kan utgöras av fler än ett tillfälle. Detta jämförs sedan med ett genomsnitt av den högsta rang utifrån rangtavlan individerna uppnådde.

Tre distinkta grupper går att urskilja från detta. De som inte blev fångade och de som satt femton eller fler år i fångenskap har en klart lägre genomsnittlig högsta rang än övriga grupper. Likväl har de som satt i fångenskap mellan noll och fyra år den högsta genomsnittliga rangen. De övriga tre kategorierna är relativt snarlika. Att gruppen som inte satt som fångar har lägre rang i genomsnitt skulle kunna tolkas som ett utslag

⁸⁴ Lewenhaupt, s.1–183.

för kompetenskrav under perioden – det är den enda gruppen där personer som inte var i kontakt med fienden under kriget kan förekomma.

Att gruppen “0–4 år” har den högst placerade genomsnittliga högsta rangen skulle i relation till detta kunna ses som att de haft chansen att skaffa sig erfarenhet i kontakt med fienden utan att förlora möjligheten till avancemang genom långt fångenskap. Däremot är det värt att anmärka på att det lika gärna skulle kunna vara ett tecken på att gruppen utgörs av individer med goda kontaktnät, vilka kan tänkas haft större chans att bli frigivna tidigt, alternativt att de till större del utgörs av officerare som redan hunnit nå en hög rang och därmed är mer intressanta för den svenska staten i fråga om fångutbyte. Att gruppen som suttit femton år eller längre i fångenskap har den sämsta genomsnittliga högsta rangen skulle kunna vara ett tecken på motsatt förhållande – att de med goda kontaktnät eller som redan innehade högre officerspositioner generellt satt i fångenskap kortare än de femton år som krävs för att vara del av gruppen.

4. Avslutning

4.1. Resultatdiskussion och sammanfattning

Hur såg karriärutvecklingen för officerare ut utifrån ålder, tjänsteår och år mellan grader och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?

Den statistik som här analyserats i frågan gör gällande att det framförallt är från kaptener och ryttmästare och högre upp i officerskåren som stora nordiska kriget inverkar på rekryteringsunderlaget. Bland fänrikar och kornetter syns klart lägre påverkan. Däremot framgår att kriget hade en påverkan även på dessa grupper utifrån tabellen som visar årskullar – de som föddes mellan 1680 och 1709 visar på avsevärt lägre åldrar för att uppnå fänrik eller kornetts grad. Detta går i linje med tabellerna över andelar av olika mängd tjänsteår som erhöll befordran till fänrik och kornett där krigets inledande skede visar på en ökning av antalet nytillskott i armén som får chansen att kliva in i officerskåren.

Att påverkan överlag är störst bland kaptener, ryttmästare, majorer och överstar skulle kunna vara ett utslag för att fänrik och kornett var en officersgrad som var tillgänglig för samtliga sociala skikt även innan kriget. När kriget bryter ut sker då ingen större förändring i rekryteringsunderlag för denna grupp då underlaget helt enkelt är tillräckligt brett för att klara av att fylla luckorna. Befattningar högre upp i hierarkin med utgångspunkt i ett snävare rekryteringsunderlag påverkas då mer då när de ökade behoven innebär att de grupper som vanligtvis fyller vakanser inte har numerär nog att göra det.

Genomgående för samtliga tabeller är att de visar på en kraftig mättning av officerskåren efter krigets slut. Åldern, antalet tjänsteår och antalet år mellan befordringar ökar alla kraftigt efter krigsslutet, vilket tyder på att ett överskott av officerare konkurrerar om ett minskande antal tjänster.

Sammantaget syns stora nordiska kriget framförallt ha inverkat på karriärutvecklingen för högre grader i officerskåren under krigets gång. Efter kriget gör mättnadseffekten hos den krympande krigsmakten att möjligheterna till en snabb karriärutveckling stannar av, och officerarna blir äldre och mer erfarna utifrån vilka positioner de innehar.

Vilken betydelse hade karriärväg för officerares karriärutveckling och sociala rörlighet, och hur påverkades detta av stora nordiska kriget?

Fyra resultat av tabellerna som använts för att besvara denna forskningsfråga bör lyftas fram och sammanfattas. Den första är att männingsförbanden syns ha en positiv effekt på karriärutvecklingen, där officerare har generellt lägre ålder och antal tjänsteår. Detta tycks även inverka på de ordinarie indelta förbanden vars rekryteringsmönster i högre grad liknar de som påvisas i Kvists undersökning – inledningsvis under kriget ökar åldern och antalet tjänsteår bland officerarna för att därefter återgå till normala nivåer.

Det andra är att det överlag syns stora skillnader mellan förbandstyper och att kavalleriet, som antas vara en aningen mer prestigefylld förbandstyp än infanteriet,

påvisar mindre förändring som ett resultat av stora nordiska kriget. Den tredje är att rörlighet inte tycks ha varit en nödvändighet för att ta en plats i de lägre befattningarna i officerskåren men däremot en faktor som bidrog till bättre karriärutveckling över tid och större sannolikhet att klättra till högre ämbeten. Den fjärde är att det syns tydliga skillnader i karriärutveckling mellan olika roller vid första tjänstetillfälle för karriären, där volontärer sticker ut som en grupp som genomgående har god karriärutveckling.

Sammantaget tyder dessa resultat på att stora nordiska kriget hade en positiv inverkan på karriärutvecklingen för officerare och en accelererande effekt på den sociala rörligheten. Däremot tyder det också på att generella rekryteringsmönster som förelåg innan kriget inte nödvändigtvis upphörde i och med det och att individer ur högre samhällsskikt och med goda kontaktnät fortsatt var prioriterade.

Vilken betydelse hade tjänstecirkulation, fångenskap och geografiskt ursprung för officerares karriärutveckling och sociala rörlighet?

I fråga om tjänstecirkulation syns den ökning av denna som stora nordiska kriget förde med sig, framförallt i samband med uppsättandet av nya förband under krigets inledande skede, ha haft en accelererande effekt på den sociala rörligheten. Detta då det innebar att fler fick möjlighet att påbörja en militär karriär både ur lägre och högre samhällsskikt. Vidare syns att denna effekt var som störst för lägre samhällsskikt inledningsvis i kriget, för att därefter avta men hålla sig relativt stark under krigets mer intensiva år. För det högre samhällsskiktet sker en ökning i och med krigsutbrottet varefter möjligheten att påbörja en karriär förhåller sig på ungefär samma nivå genomgående fram till att demobiliseringen påbörjas.

Vad gäller geografiskt ursprung syns detta inte nödvändigtvis ha varit en utmärkande faktor för individers sociala rörlighet. Snarare kan det tänkas att de är de olika förbandstyperna som geografiska ursprung är kopplade till som ligger till grund för de skillnader som syns mellan grupperna. Att personer födda i svenska Baltikum sticker ut skulle kunna kopplas till den nyadel som fanns etablerad där.

Antal år i fångenskap tycks inte ha haft någon större inverkan på den sociala rörligheten. Däremot ger tabellen indikationer om att både erfarenhet av strid och goda kontakter kan ha varit viktiga förutsättningar för en god karriärutveckling och möjligheten att klättra högre upp i graderna.

4.2. Slutsats

Vilken påverkan hade då stora nordiska kriget på den svenska officerskårens karriärutveckling och sociala rörlighet? Överlag tycks den ökade tjänstecirkulationen som kriget medförde ha haft en accelererande effekt på dessa. Framförallt upprättandet av nya förband, vilket utökade antalet befattningar som fanns tillgängliga, tycks ha varit en pådrivande faktor i möjligheten att etablera sig i officerskåren.

Effekterna av stora nordiska kriget var störst bland officerare från kaptens och ryttmästares grad och uppåt, medan det bland fänrikar och kornetter inte skedde några större förändringar i rekryteringsunderlag. Jämte detta syns möjligheten att röra sig mellan förband, vilket här tolkas som ett utslag för ett bredare kontaktnät, ha varit en stark faktor i att nå högt upp i officerskåren. Detta samband förstärks även av bilden som ges i jämförelsen mellan individer som startade sin karriär som volontärer respektive mellanofficerare. Utöver detta syns genomgående indikationer på att erfarenhet och kompetens har värderats upp under krigsåren.

Den effekt stora nordiska kriget hade ligger i linje med den förståelse av social rörlighet denna uppsats utgått ifrån. Ökad tjänstecirkulation leder till att det vanliga rekryteringsunderlaget inte räcker till för att täcka luckorna i leden, varför individer utanför detta underlag får möjlighet att ta kliv högre upp i officerskåren. Däremot förändras inte rekryteringsmönstret överlag – det är på grund av brist i det vanliga underlaget som den möjligheten att ta sig upp i hierarkin breddas, inte på grund av förändrade prioriteringar. Att kompetens och erfarenhet syns värderas högre i och med kriget förstås därför inte som ett försök att förbättra kvalitén på armén i stundens hetta utan snarare som en kompensation för att individer saknar de vanliga kvalifikationerna.

Att det genomgående sker ganska små förändringar i rekryteringsmönstret för fänrikar och kornetter trots att det finns tydliga tecken på att nya grupper börjar komplettera dessa grader kan tolkas som att de i ett normaltillstånd har tillgång till positionerna, men i lägre utsträckning. Således sker det ingen förskjutning av ålder eller tjänstear för denna grupp – det krävs ingen kompensation i form av längre erfarenhet eller högre kompetens då gruppen redan har tillträde till befattningen.

Allra tydligast syns krigets effekter i och med dess slut och den mättnad av officerskåren detta innebär. I linje med vad som förekommer i Thisners och Wirilanders undersökningar syns att de som kvarblir i armén efter 1722 är markant äldre, har fler tjänstear och har spenderat fler år i föregående grad vid befordran. Krigsmaktens utökning och minskning syns därför ha en direkt korrelation med den sociala rörligheten bland officerare.

4.3. Vidare forskning

Denna undersökning har bidragit med att utöka förståelsen av hur stora nordiska kriget påverkade den svenska officerskåren för att överbrygga den forskning som bedrivits innan respektive efter kriget. Underlaget, även om det är stort i omfång, gör dock gällande att vissa aspekter inte gått att undersöka eller fått undersökas indirekt snarare än direkt. Slutresultaten lämnar därför flera möjligheter till vidare forskning, men ger en god grund att utgå ifrån inte minst vad gäller möjligheterna att undersöka officerskåren utifrån *Karl XII:s officerare – biografiska anteckningar*.

En av de tydligaste möjligheterna för vidare forskning är att utöka omfånget hos denna undersökning ytterligare för att inkorporera samtliga officerare som finns representerade i Adam Lewenhaupts sammanställning. Vidare skulle en sådan utökning även kunna innefatta samtliga grader, istället för de för denna undersökning utvalda. Även om generella trender bör förhålla sig på liknande sätt skulle en sådan undersökning kunna ge ytterligare insikter inte minst vad gäller officerares rörlighet och hur denna inverkar på karriärutvecklingen. Det skulle även leda till kraftigt

utökade urval i snävare undersökningskategorier och därigenom möjliggöra analys av exempelvis enskilda förband.

Ett komplement till denna undersökning skulle kunna finnas i att utifrån ett mindre urval närmare studera hur stora nordiska kriget inverkade på den sociala rörligheten för olika samhällsskikt, vilket i denna undersökning endast kunnat studeras genom indirekta metoder. Analys av bredare källmaterial för ett mindre antal individer skulle kunna bidra med utökad kunskap om och förståelse för de möjligheter stora nordiska kriget innebar för enskilda individer att ta sig högre upp i samhällspyramiden och hur dessa möjligheter tedde sig för personer med olika bakgrunder.

Slutligen ger denna undersökning en inblick i både svårigheterna och möjligheterna med att använda AI-verktyg för att sammanställa källmaterial. De områden dessa verktyg skulle kunna användas inom är många, men rör av naturliga skäl framförallt digitaliserade källor. Förhoppningsvis kan de metoder som här har använts och beskrivits för att använda dessa, och de resultat de har bidragit till, vara till nytta för andra som vill använda på liknande tillvägagångssätt.

5. Käll- och litteraturförteckning

5.1. Litteratur

Asker, Björn. *Officerarna och det svenska samhället, 1650–1700*, (Uppsala: Univ, 1983).

Artéus, Gunnar. *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige* (Stockholm: Militärhistoriska förlaget, 1982).

Carlsson, Sten. *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865* (Lund: Gleerup, 1973).

Ericson, Lars. *Svenska knektar – indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*, (Stockholm: Historiska media, 1995).

Hammar, AnnaSara. *Mellan kaos och kontroll – social ordning i svenska flottan 1670–1716*, (Lund: Nordic Academic Press, 2014).

Höglund, Lars-Eric och Sallnäs, Åke. *Stora nordiska kriget 1700–1721 – fanor och uniformer*, (Karlstad: Acedia Press, 2000).

Karonen, Petri. ‘Coping with peace after a debacle: The crisis of the transition to peace after the Great Northern War (1700–1721)’, *Scandinavian Journal of History* (2008).

Kvist, Roger. *Befälsrekryteringen till Dalregementet under tidigmodern tid – Officerares och underofficerares karriärvägar, sociala ursprung och horisontella rörlighet 1661–1809*, (Historikermötet i Lund, 2008).

Lewenhaupt, Adam. *Karl XII:s officerare. D. 1, A–K : biografiska anteckningar* (Lund: Ekstrand, 1977).

Rothlieb, Carl Fredrik. *Samling af kongl. författningar angående rang, af Carl Fr. Rothlieb. Andra tilökta och förbättrade uplagan*, (Stockholm: tryckt hos Carl Deleen, 1828).

Sarkamo, Ville. 'Honour, masculinity and corporality in the officer corps of early eighteenth-century Sweden', *Sjuttonhundratalet.*, (Uppsala: Sällskapet för 1700-talsstudier, 2010).

Thisner, Fredrik. *Militärstatens arvegods: Officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720–1800*, (Uppsala: Historiska institutionen, 2007).

Wirilander, Kaarlo. *Officerskåren i Finland under 1700-talet*, (Stockholm: Natur o. kultur, 1964).

5.2. Digitalt inhämtat material

Nationalencyklopedin, Ryttmästare.

<https://ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ryttmästare> [hämtad 12/1 2025].